

ERDÉLYI MÚZEUM

XIII. kötet.

1896.

VI. füzet.

A francia népköltészetről.

(Második és befejező közlemény.)

IV.

Scheffler azok ellenében, kik abból a dologból, hogy a *kedély* szó hiányzik a francia nyelv szókincséből, a nép jellemére és költészetére vonnak következtetést, azt vitatja, hogy e kifejezés korántsem hiányzik: az *entrailles* szóra útal, melyet Sachs-Villatte is felruház a *Gemüth* jelentéssel. Noha Scheffler felfedezését nem fogadhatjuk el szabatos ténynek, mégis annyit bizonyosra veszünk, hogy a francia jellemből nem hiányzik a kedélyesség. Ennek legbiztosabb kriteriumát ama viszonyban találhatjuk meg, melyben a francia szülőt gyermekével szemben a népköltészet feltünteti. Az a sok bájos, kedves gyermekvers meglep. E tekintetben a francia gyermekszoba költészete mit sem enged a magyarnak, sőt alkalmazsint felül is múlja altató, lovagoltató s más mindenféle nótácskáinak mennyiségével és minőségével. Nem állhatjuk meg, hogy a magyarral való feltünőbb egyezésekre legalább futtában ne útaljunk itt. A kisorsoló mondókáknak (»Egyedem-begyedem . . .«), vagy a hirtázó mondókáknak (»Egy, megérett a meggy . . .«) édes társai mind megtalálhatók a francziáknál. Meg különösen azok a versek, melyek a gyermek naiv lelkét főkedvenczével, az állatvilággal hozzák kapcsolatba. Arról nem is szólunk, hogy a kóróról és a kis madárról szóló mesék, melyek a magyarban is illető részeikben határozottan rhythmusos lüktetésűek, tehát versek, megvannak a francia gyermekversek közt, miként ugyanitt megvannak az állatok lakadalmáról szóló tréfás románczok; csak a következőkre útalunk: a csiga-bigát a francia gyermek is épp oly énekléssel bújtatja ki házából, — s a minek párját Scheffler a németeknél ebben a változatban nem látszik ismerni, a francia szülő is épp úgy mint a magyar, a kis gyermek

újjait sorban egyiket a másik után ily mondóka kíséretében szorongatja: »Ez elmegyén nyúlászni, ez meglövi stb.« (C'est lui qui va à la chasse; C'est lui qui a tué le lièvre stb.) A Kriza »Kityrikotty-meséje« is (»Én elmentem a vásárba felpénzzel...«) egyaránt ismert és kedvelt nálunk s a francziáknál.

Azonban az oly igazán mély kedély, mely az indulatok erőteljességében nyilvánul, a francziák felületesebb vérmérsékletétől bizonyára hasonlíthatlanul távolabb áll, mint a germán fajtól s mint akár a magyartól. Sokat emlegetik a szalmalángot, mint a magyar és franczia jellem rokonságát: de ha a két népet felettébb rokonítani volna kedve valakinek, csak az az egy dolog jusson eszébe, hogy míg a magyar »sírva vígad«, a francziára nézve ez a búban örömet találó hajlam, ez a mulatozás közepette az embert megrohanó keserűség érthetetlen valami volna, ő — inkább azt mondhatni — sírásában is elég közel áll ahhoz, hogy könnyeit letörölve, felderüljön s elkaczagja magát, tréfába csapjon át. Hanem lássuk mégis, mi az, a mit a franczia nép műzsája az érzelmes nemből felmutathat, tehát abban a hangnemből, melyet az esprit gauloisval szakító, ünnepélyesen komoly vagy legalább is mély lenni akaró romantika és a mi, Béranger-megvető napjainknak költészete is tulajdonképpen művel. E hangnem tanulmányozása rendkívül fontos, mert ez nyújt érdekes összehasonlításokra alkalmat s egyáltalán figyelmen kívül nem hagyható szempontokat annak, ki a XIX. század franczia lyráját, sőt általában az egész franczia lyrai költészet történetét kívánja vizsgálódás tárgyává tenni.

Bevezetésül legyen szabad itt egy kis kitérést tennünk s a határozottan elbeszélő jellegű, bár erősen lyrai hangulatú költeményekről, a balladáról szólni pár szót, melyeket Tiersot egy régibb népies kifejezéssel inkább *complainte*-eknek nevez, miután a ballada olasz származású tánczének volt, mely a Provenceon át jött Franciaországba, itt határozottan műköltészeti termékeket jelentett s mai, epicai műfajról használt jelentésében csak a XIX. század eleje óta divik Scott Walter hatása folytán. A legszebb e nembeli darabokat pusztán a legrégebb időkben találni, így főleg a XII. században. A XIII. századtól a XVI. századig az énekes könyvek majd mind pusztán satiricus, szerelmi dalokból és pastourelleekből állanak, úgymond Tiersot. A XVI. század végén ismét akad egy-egy népies

complainte: ettől kezdve a XVII. és XVIII. századon át semmi olyas többé, le egészen Villemarqueig.

Legrégibb és bizonyára a legszebb e komoly népballadák közül az, mely még a középkorból számos változatban maradt fent és *Jean Renaud*-ról szól. Tárnya Spanyol- s Olaszországtól fel Svéd- és Norvégorszáig ismeretes. Minthogy a Tiersottól közölt normandiai változat hosszabb, ime a Schefflernél található egyik rövidebb alak, mely aetheticai értékre mit sem enged társainak:

1. Mikor Jean Renaud hazajött a harczból, kezében hozta ki-csüngő belső részét. — Jó napot, édes anyám! — Adj' Isten, édes fiam. Nőd most szült egy kis fiút.

2. Menj csak anyám, menj előre. Ne engedd, hogy valamit észre vegyen rajtad. Vessetek nékem messzi szobában ágyat, hogy mit se hallhasson nőm.

3. S mikor éjféljárt járt az idő, Jean Renaud kiadta lelkét. Utolsó kiáltása oly éles volt, hogy neje meghallotta.

4. Ah! mondd csak anyám, én édesem, ki kiáltott úgy az imént? — Lányom, a gyermekek kiáltottak, ők czivakodnak a tulsó szobában.

5. Ah, mondd csak anyám, én édesem, ki kopog úgy? — Lányom, az ács az, a padlót javítja.

6. Ah, mondd csak anyám, én édesem, ki énekel úgy? — Lányom, az a körmenet, most vonul el házunk előtt.

7. De mondd hát, anyám, én édesem, miért sírsz te úgy? — Lányom, nem titkolhatom tovább előtted, Jean Renaud-t temetik most.

8. Ah, úgy hát anyám, mondd meg a sírásónak ásson kettő részére sírt, s ennek száját elég szélesre csinálja, hogy velünk gyermekünket is beletehessék.

Nemde e durva próza tolmácsolásán keresztül is érezni, mily megható egyszerűséggel nyilvánul itt a halálos kintjai közt is gyöngéd férjnek, a fájdalomát emberfölötti erővel eltitkoló szegény öreg anyának jelleme, végül pedig a gyermekágyban veszedelmesen beteg fiatal nőnek hitvesi hűsége? Az egész párbeszédben tartva; de ha volt valaha drámai párbeszéd, így ezt nevezhetjük annak. És mennyi tömör rövidség, mozgalmalmas elevenség! Ezt a kis költeményt bizonyára épp úgy joggal megilleti, mint bármely éjszakai balladát a Greguss-féle meghatározás: »tragoedia dalban elbeszélve«, s e tekintetben korántsem áll tán egymagára a francia népköltészet hasonnemű termékei közt.

Kevésbbé emberi érdekű, de szintén a legrégebbek egyike a Loys király lányáról szóló, melyben a király börtönbe vetteti lányát,

mert nem akar lemondani szerelméről: hét év múlva meglátogatja a foglyot, ki a borzasztó helyen félig elrohadott, de ki szerelméről még most sem mond le, inkább marad ott tovább börtönében. Befejzése ennek is megragadó a maga naiv pathosával Magyarban szintén található rokon tárgyú románcz, csakhogy nálunk a lány kedvese az, kinek kinzásával a lányt lemondásra kényszerítik.

Nem részletezhetjük itt a löbbi, jobbadán újabb keltű balladákat, melyek közt megtalálni a *Ritter Toggenburg* és *Taucher*, sőt akár a *Lenore mysticus* világú themáját is, valamint találunk csábítóik elől halálba menekvő, esetleg a csábítón bosszút álló, esetleg gyermekgyilkos lányokról, vagyis a népélet mindennapi mozzanatairól szólókat. Mellőzve azt az erősen sentimentális románczot, melyben a testvére miatt szerelméről lemondó lánynak az esküvőkor a szíve megreped, csak arra kívánunk itt kitérni, mely Tennyson egyik legremekebb alkotásával, az *Enoch Arden*-nel rokon tárgyú s czíme: *A tengerész felesége*.

Ime ez is magyar prózában:

1. Mikor a tengerész visszajő a harczból ... *szép csöndesen!* ... Rongyos czipőben, rongyos ruhában. — Szegény tengerész, honnan jössz te? *Szép csöndesen!*¹

2. Korcsmárosné, én a harczból jövök. Bort ide, hadd igyék újjában egyet a tengerész.

3. A jó tengerész inni kezdett. Inni kezdett s énekelni. A szép korcsmárosné sírva fakadt.

4. Mi baja van szép korcsmárosné? Tán a fehér borát sajnálja, mit újjában iszik a tengerész?

5. Nem a boromat sajnálom én. Hanem az uramat, kit elvesztettem. Kegyelmed úgy hasonlít hozzá!

6. Hát mondja csak szép korcsmárosné! Magának három gyermeke maradt tőle. Most pedig hat gyermeke van.

7. Azt írták nekem róla, azt mondták, hogy meghalt s eltemették. Én pedig ismét férjhez mentem.

8. A jó tengerész felhajtá poharát ... *Szép csöndesen!* ... Nem köszönte, csak némán folytak könnyei s elment vissza ezredéhez. *Szép csöndesen!*

E költeménynek némelyek kétségbe vonják igazán népies eredetét: eléggé mesterkéletlen és természetes, hogy e kékdedést pusztá föltevés által igazoltnak ne véljük.

¹ *Tout doux!* Ez a refrain minden versszakban kétszer fordul elő. A következőkben elhagyom.

Szigorúan véve, e balladák tárgyalása nem tartozik ugyan a lyrai költészet keretébe, de mellőzésüket több okból nem véltük megengedhetőnek. Így először már ennyiből is sejthetni fogja a magyar olvasó, hogy Gregussnak a balladáról szóló szellemes fejtegetéseiben a francia balladát ez idő szerint jelentősebb hely illetné meg. Másodszor az indulatoknak itt oly mélységével találkozunk, melyet a subjectiv jellegű lyrai költemények a legtöbbször meg sem közelítenek. Harmadszor pedig valamint a legrégebb francia lyra, mely a provençei belolyás előtt virágzott, szintén ilyen epikai jellegű volt s a jongleurok, a trouvéecek nem saját maguk egyéni érzelmeit énekelték meg kezdetben, hanem valamely harmadik személyét, mint a Minnesängerek egyrésze aztán szintén: úgy a mai népköltészetnél is, midőn a szebb lyrai költeményekről akarunk szólni, nem egyszer kell majd epikai keretükről, románczokról emlékeznünk, tisztán subjectiv jellegű dalok helyett, melyek ritkábbak Franciaországban.

V.

A francia népköltészetnek egyik fő jellemvonása a rendkívüli zeneiség. A versforma könnyedsége, — annak, a mit a mi nyelvünkön *réjának* neveznek, valamint a refrainnek felette sűrű és nagy mennyiségben való szereplése: külsőleg, éneklés szempontjából igazi dalokká avatják e költeményeket. De tartalmilag annál kevésbbé mondhatók igazán azoknak. A szív érzelmeinek egyszerű s mégis költői kifejezése bennük valami ritkaság. Az újabb francia írók, így Mendés is, gyűjteménye előszavában, Schurére emlékeztető reminiscenciákkal, már nem is chansonokról beszélnek, hanem *Lied*-eket akarnak találni a francia népdalok közt. Ez a különczködés azonban nem igazolható: német s egyáltalán akár germán, akár magyar értelemben vett lyrai közvetlenségű népdalok Franciaországban nagyon elvétve ha találhatók. De vegyük őket úgy, a mint vannak, akár tisztán subjektív, akár románczokká bővült alakjukban: lássuk, minő tolmácsolói a mélyebb érzelmeknek.

Természetesen első sorban a szerelemnek, mint a mely a népdalokban túlnyomóan uralkodik: a költészet mindenekfelett az iljúságé, ennek szívében pedig ez az érzelem a legfőbb. De más tekintetben is rendkívül fontos. A folkloristák joggal vallják, hogy a szerelmi népdal egy maga »egy egész népi lélektanhoz képes

elemeket szolgáltatni.« Belőle olvashatni ki legbiztosabban valamely népnek kedélyvilágát legsajátosabb vonásaival.

Igy például különösen a szerelmi népdalban nyilvánul a képzeletnek az a szegénysége, a nagy természet életével össze nem forrottság, mi a francia műköltészetet, a városok és szobák e termékét szintén különösebben jellemzi, kivált Rousseau felleptéig, legfőlebb az egy Lafontaine kivételével. Nem kell mondanunk, hogy e pontban más-különbén a nép Franciaországban is előnyben van a művelt osztálylyal szemben; ő ott él künt a nagy természet közepeben, de mégis költészetén, a többi népekéhez viszonyítottan, ennek nincsenek megfelelő mély nyomai. A tavaszt a középkorban mindig rendkívüli ünnepélyekkel üdvözölte Franciaország is, ma szintén »egészen vallásos cultus« tárgya, csakhogy tulajdonképpen az ország keleti vidékein, hol a természet aránylag a legbajosabb s leginkább ihleti az érzelmes népdalokat. De itt is, ezekben a dalokban is mi-ben határozódik hatása? A szerető a madárvilághoz fordul, mely-lyel vágyai együtt repülni készletnék, vele együtt óhajtaná kifejezni tudni szíve érzelmeit, üzenetet küld tőle, boldogságának s mély fájdalomának tanújául hívja őt; a francia fülek sem maradhatnak a fülemile s a pacsirta éneke iránt érzéketlenek. Mindez azonban épp úgy nem emelkedik fölül a sokszor erősen írói csinálmány jellegével színeződő szellemeskedésen, mint nem az, ha a felhőtől, szél-től, pataktól kíván üzeni a szerető, vagy ha virágokról beszél, melyek itt mindössze mint szerelmi zálog, mint jelkép szerepelnek. Figyelemre méltó tény, hogy éppen az oly daloknál, melyeket mint a természetérzék most említett nyilvánulásainak legkiválóbb képviselőit idéz Scheffler, kétségbevonják a teljesen népies származást. Pedig a mondottak, hozzájuk véve még az ugyancsak a természet köréből vett metaphorákat, vajmi jelentéktelenek arra, hogy a külső környezettel összeforrva, vele egy életet élve lássuk a francia parasztot, mint a magyart látjuk a mi népköltési gyűjteményeinkben.

Ha a nagy természetnek ilyen túlszerény szerep jut a francia népköltésben, gondolhatni, hogy a mire a természet fenségének, titkainak contemplálása önként vezet, az éghez emelve fel az ember gondolatait s mysticus érzelmeket csepegtetve beléje, vagyis a természetfeletti elem meg már éppen hiányzik. Minthogy mégis az előbbi fejezetben arról szóltunk, hogy Bürger *Lenore*-jának

tárgya szintén megtalálható a Rajnán túl, térjünk ki itt pár szóval e tárgyra. Jegyezzük meg tehát Tiersotval, hogy a mennyiben mégis elvéve akad természetfeletti elemeket tartalmazó népköltészet Fanciaországban, ez határozottan ellenkezni látszik a francia nép szellemével: tulajdonképpen »csakis azon vidékeken található, melyek megőrizték sajátos physionomiájukat és hogy nyíltan kimondjuk a tényt, a francia szellemtől különböző szellemüket.« Így különösen a kelta hagyományokat megőrzött Bretagneban, így a ködös, hideg Flandriában, melynek nyelve is germán eredetű, továbbá Lotharingiának németes részeiben gyakoribb a phantasticus tárgy.

Hanem térjünk vissza ahhoz a kérdéshez, mint nyilatkozik a szerelem a népdalokban?

Hallgassuk meg mindenekelőtt annak vélekedését e kérdésről, ki ma a legkiválóbb szaktekintély Franciaországban. »A francia nemzeti szellemnek annyira lényegében van a gúny, hogy a szerelmi dalokra is kiterjed hatása.« Úgy, hogy ritkán fordul elő a dalokban »az egészen őszinte és minden utógondolat híján levő szerelmi nyilatkozat, egymást szerető két szívnek feltétlen egybehangzása.« Ha a dal párbeszédes alakban folyik lány és fiú közt, úgy az egyik beszélő rendesen gúnyolódik. Ennek megfelelő rokon jelenség aztán az az érzékiesség, mi, ha a népköltészeteknek egyetemes, közös tulajdonsága, a francziában hiányzik legkevésbé. A hajadon lány fesztelen nyíltsággal sóhajtozik testi vágyódás hevületével, mitől nem bír aludni; a szerelem a szeretőnél akárhányszor egyáltalán csak természeti szükséglet kielégítése. Ezért felel a csábító áldozatának panaszaire nem egyszer szemtelen brutalitással; ezért rajzolja viszont a szerelmi boldogság gyakran oly anyagi jólét keretében, hogy a boldog párt az evés-ivás gyönyörűségeivel látjuk elfoglalva.

De az éremnek csak egyik oldala ez. Ha a mélyebb szenvedélyességet a gúnyra való hajlam és a prózai realizmus, szóval az *esprit gaulois* már magában véve is megátolja, ugyanily gátlólag hat viszont a francia szellemnek másik fősajátsága, az úgynevezett preciosité. A kecses negédes érzelmesség, mibe szellemeskedő kacérság vegyül, azon állandó hangnem, a meddig az eszményi szerelem a francia népnél telemelkedni képes. Nem egyszer a rococo korszak marivaudageára emlékeztetnek e dalok. Néha valósággal ennek a kornak szalon-költészetéből látszanak táplálkozni. Az egyikben az imádó

a madárra irigykedik, melyet a kedves kezében tart: a múlt század lyricusainál ez a motívum le egészen André Chénierig kedvelt ötlet.

Különösen érdekes képviselője e fajnak az *átalakulásokról* (*métamorphoses*) szóló hosszabb költemény, melyben a lány azt mondja: ő madárrá, hallá stbivé átalakulva akar menekülni kedvese elől, a ki viszont vadászszá, halászszá stbivé ígérkezik átalakulni, hogy a lányt elnyerhesse: ez elmejáték elvéve a magyar népköltészetben is megtalálható, de itt ez irodalmi import, míg a francziáknál egyetemesen kedvelt, s e kedveltségnek megfelelő részletezéssel fejleszti végig az ötletet a képek hosszú során át, s minden tekintetben összhangzik a francia népköltészet általános jellemével. Vagy vegyük azt a dalt, melyben a szerető így szól a pásztornőhez: Ah, nem a kutyád szigorától félek én, sokkal kegyetlenebb szigor az, a te szivedé! Ez az ellentét a fordulatban, ez a csattanós pointe a befejezésben vajmi messzire esik attól, a hogyan mi a népköltészetet a maga keresetlenségében és mesterkéletlenségében felfogjuk. Valóban semmi sem gátolhat bennünket, hogy azt ne higyjük, tulajdonkép parókát, csipkés kabátot s díszkardot, meg abroncsszoknyát és atlaszszalagos pásztorbót hordanak a most idézett dal beszélő személyei. Nem lepheti meg ezek után az olvasót, ha Métyvet úgy illusztrálhatta, mint fentebb említettük, a Mendés-féle anthológiát, mely mélyebb érzelmű költeményeket alig egy párt tartalmaz »csinos, érzelmes« darabjai közt, míg a most vázolt fajtájúak annál számosabbak benne.

A szerelem legközvetlenebb megnyilatkozásai a románcokban található aránylag még leginkább s ezek sincsenek úgy tartva, a mint mi képzeljük az érzelmek természetes, őszinte kifejezését. A Shakspeare-darabokba szőtt dalok lyráját a maga fojtott érzelmeiségeért, mely hol megható mély, hol szeszélyes csapongással derűs, szokás magasztalni: ezt a *sordino* hangú lyrát sajátosan áttéve tapasztalhatjuk itt. Egyik románc, mely még középkori maradvány lesz s hercegnőket szerepeltet, azt mondhatja a nővel harcba menő kedveséről: ha győz, övé szívem; majd kiigazítja szavait: ha győz, ha nem, övé már e szív! Vagy vegyünk népiesebbet: a csónakostól eltávozott kedvese felől kérdezősködik a lány s a csónakos kérdésére aztán szívbeli önérzettel nyíltan feleli: igen ő szereti azt a

fiút s örökre is szeretni fogja! Ez a legőszintebben intim szerelmi költészet Franciaországban: de itt is, mily kimért kecsesség, s az indulatoknak intensívvé válását mint ellensúlyozza a réják, retrainek derűs hangulatú zenekísérete. E tekintetben annyira megy a francia nép, hogy merő könnyedségből és felszínen maradásból a német érzégséghez jut néha közel. Így egy románcz arról szól, mint találkozott az erdőben egy nagyon ildomos olvasgató kisasszony egy nagyon ildomos vadász úrfival, mint ültek a padra, esküdtek örök hűséget s csókolták meg egymást szépen a távozáskor: majdnem afféle limonád-ének, minőket a német stílú dalok idejében nálunk is annyit énekeltek nagyanyáink gitár mellett, csak éppen a vidáman derűs refrain az, a mi élénkíti.

Hol keressünk tehát erősebb indulatokat a szerelmi francia lírában? Akad ilyen is, habár kivételesen.

Scheffler közöl egy kis fohászt, melybe a himlőbeteg kedveseért aggódó fiú így esdekel Istenhez: »Mentsd meg, Uram, azt, a kit szeretek! Ha bár rútán, de hozzám híven életben marad, megelégszem vele. Az a baj, mely most végsőkig fokozza pusztításait, megmásíthatja arcának vonásait, de nem az én hajlandóságomat. Oh, a szépség csak muló felhő! a szív minden!« Ez érzelem nemes lélekről tanúskodik: kár, hogy a kifejezés nem vall éppen olyan mérvben költői lélekre is. Az antithesisre épített elmésség s az egésznek elvont moralizáló modora majdnem arra készítetne bennünket, idegeneket, hogy határozottan irodalmi terméknek tekintsük, ha nem tapasztalnók, mennyire szereti a francziáknál a népköltészet is az elvontságokat, úgy egyáltalán magokban a kifejezésekben, mint a moralizáló reflexiókban, melyek nem egyszer bántón józanok, szárazok.

Érdekes továbbá az a románcz, ugyancsak Schefflernél, melyben a mostoha kolostorba kívánja záratni a lányt, ki immár odaajándékozta szívét. A mostohának kegyetlen gúnyos szavaira, melyekben a düh nyers prózaiassággal fejeződik ki, a lány így felel vissza: »Oh vakmerő anya, ki engem halálra gyűlölsz, tetőzd be dühöd ellenem, büntesd szomorú sorsomat! Én tehát oly áldozat vagyok, kinek nevét többé senki sem veszi ajkára. Ha véték a szerelem, úgy jobb lesz, ha megölsz engem.« Ime különben eredetiben:

Ah mère téméraire,
Qui m' en veut à la mort,

Achève ta colère
 Punis mon triste sort.
 Je suis donc la victime
 Que l'on ne nomme plus.
 Si l'amour est un crime,
 Vaut mieux que tu me tues! . . .

E pathos nincs minden szónokiasság hiján; ép oly alkalmas valamely francia tragikának a színpadi declamatióra, mint Racine hősnőinek körmondatos kitörései, melyekkel rokon elvontságban, általánosságokba elvonatkozva tárgyalja az »adott helyzetet.«

Tiersot különösen a szerelmi bánkódást kifejező, az elhagyott, megcsalt szeretőkről szóló dalokra útal, mint a melyekben szívből jövő mély fájdalom szívéhez szóló egyszerűséggel van kifejezve. Ime az közülök, melyet Tiersot maga is mint az illető fajtából legelterjedtebbet s tipikus mintakép gyanánt tekinthető magasztal:

„A mennyegzőről visszajöttemben nagyon el voltam fáradva. — Egy patak partján megpihentem. — Oly tiszta volt vize, hogy én megfürödtem benne. — Egy tölgyfalevéllal aztán megtörülköztem. — A legmagasabbik ágon fülemile énekelt. — Énekelj fülemile, énekelj, hisz neked vidám a szíved. — Bezzeg az enyém nem az, elhagyott kedvesem. — Egy rózsabimbóért, melyet tulságosan hamar adtam neki oda. — Bár csak az a rózsza ott volna még a rózsatőn! — Bár csak azt a rózsatőt még eztán ültetnék el! — Bár csak az én kedvesem, Pierre, még eztán szeretne engem!“

E románczban aránylag meglepően üde a természet-érzék. A lány alakja a legfestőibb környezetbe van beállítva. De ha el is tekinthetünk ama prózaisan realis mozzanattól, minek a kedélyállapothoz semmi köze sincs különben sem, a fürdéstől, reánk nem hat úgy a lány panasza, mint a francziákra, vagy akár a francziabarát németekre, kik közül Scheffler a fájdalom kifejezésének mélységére, kellemére s erejére nézve nem habozik a Gretchen szívzaggató panaszdalával hasonlítani össze. Mi részünkről szeretnők metaphoricus kifejezéseiben kevésbé józanul szellemeskedőnek találni. Nem tehetünk róla, de ellenállhatlanul fülünkbe esendülnek itt a mi hazai dallamaink: »Kövecses út mellett, páratlan gilice«, megható apostrophéjával: »Hulljatok levelek, rejtsetek el engem . . .« A francia nép termékei közt ehhez a mi magyar dalunkhoz fogható nem bir felmutatni, már pedig a mi aesthetikai érzékünk e tekintetben a sors kegyéből kissé el van kényeztetve, mint látni . . .

A méltányosság megköveteli, hogy ne hagyjuk figyelmen kívül, ha csakugyan akad a francia gyűjteményekben oly dalocska, mely tényleg a szívből szólal fel sóhajszerűleg. Ime ilyen is ez, melyet Schefflerrel ugyan nem állíthatunk az »Über allen Wipfeln . . .« mellé (ő tudja, miért teszi,); de bizonyára ez a leginkább *Lied*-szerű chanson; ha prózaiságig egyszerű, de legalább igaz, minden mesterkéltég híján. Nem is kísértjük meg lefordítását, mert akkor elvesztené tulajdonképpen báját, a melancholiába ringató hangulatosságot:

Tu m' aimais,
 Je sais cela.
 Tu ne m' aimes plus,
 Je sais cela.
 Mais l'oubli, l'oubli,
 Je ne sais pas encore cela!

Az egész dalocska germán szellemre vall; tényleg énnék hatása alatt született; Elzászból való: ez mindent megmond.

VI.

De a hol igazán találunk mély indulatokat, az a családi élet köréből vett dalok különös koszorúja.

A derültebb hangnem itt sem hiányzik, mint gondolható. A kikapó menyecskék kalandjai miként ne szolgáltatnának bő anyagot az esprit gauloisnak? Csak egyet kívánunk felemlíteni, azt a férj és feleség közt lefolyó párbeszédet, melyet — mint a Daudet A. *Numa Roumestan*-ja is említi — némely francia vidéki népünnepeken dialogizálva adnak elő; ez a költemény az összes európai népköltészetben jól ismert thema s a mi Krizánknál is megtalálható, hol a férjjel az asszony az ágyában talált katonákat szolgálóleányoknak, kardjaikat pecsényesütőknek, csizmáikat tejes köcsögöknek akarja nézetni.

Hanem maradjunk itt is a komoly hangnemű daraboknál . . .

A lányoknak természetesen fővágyuk minden korban és országban a férjhez menés. A polgári osztálynál, hol a leánynak kolostorba dugásával kíván segíteni magán a család olykor, az áldozatul kiszemelt azért könyörög, engedjék, hogy inkább férjhez menjen: a családi élet boldogsága a maga nyárspolgári prózájában is elbűvö-

lón hat rá; ő szeret — úgymond — templomban énekelni s imádkozni, de nem mint apácza, hanem mint férjét s gyermekeit misére vezető hitves és anya. A hitvesi és anyai kötelességek teljesíthetése: ez a francia polgári nőknek valóban egyik legfőbb erénye. Élete aztán csöndes, egyszerű örömmök közt folyik le az általa választott körben, hol higgadt józansága, ha nem is teszi őt fogékonnyá a »himmelhoch jauchzend« hangulatokra, viszont a »zum Tode betrübt« kedélyállapot is távol marad tőle, veszi az életet, a mint van, megalkuszik bajaival s örömeivel egyaránt. Mert nem kell mondanunk, hogy még a párisi polgárnőktől is távol áll az a kaczérság, az a frivolság, a hogyan a regények és a szindarabok szokták rajzolni a nagyvilági élet »grande coquette«-jeit.

A francia pórnök sorsa azonban vajmi más. Mennyi remény illusziója dobogtatja a hajadon keblét s aztán mily csalódás!

»Ha majd férj s feleség leszünk, éneklí egy vígan trallalázó dal, oh, milyen boldogok leszünk! Tán szegények leszünk, de boldogok leszünk!« De aztán csakhamar következik a kiábrándulás. Meglepő, mily kevéssé halljuk a népköltészetben a családi boldogságot megnyilatkozni, ellenben mint szólal meg lépten-nyomon a boldogtalanság! Az úgynevezett »Szerencsétlenül férjhez ment leány dala« (chanson de la maumariée) már a középkor óta gazdagon divó faj. Azt természetesen képtelenség volna feltételeznünk, hogy a francia paraszt és felesége, a mennyi mind szerencsétlen a házasságban, kétségkívül az ő viskóikban is csakúgy lakik kölcsönös szeretet és becsületes munka szülte megelegetés; de tény az, hogy a francia népköltészet e pontban erősen komor színezetű képet tár elénk. A házas élet nyomora ihleti jóformán kizárólagosan.

Érdekesebbnél érdekesebb, szebbnél szebb példák közt valogathatunk itt, ha csak azokat vesszük is, melyeket Schelfler idéz könyvének e részében, mely bizonyára egyik legbecsesebb fejezete művének.

Már a lakodalmi ünnepélyen figyelmeztetik a menyasszonyt, minő sors vár rá a férjhez menetellel. Valóban nem sokára, a maga kárán okúlva láthatja be a fiatal asszony, mennyire alapos volt az az intő szózat. »Oh szép napok, sóhajt fel, hová tűntetek? Fejed kezdre hajtva, lábad a kandalló előtt tartva, mondj örökre búcsút szép napjaidnak!« Ezt a gondolatot ismétlik állandón a

népdalok, melyek közt a világirodalom legremekebb románczai találhatók az érzelmek mélységére, igazságára s költői kifejezésére nézve. Ime egy, melyben egy megszemélyesített fogalom szerepel; az efféle elvontság a francia fajszellemmel nagyon megegyezik, de ez itt több üres jelképiségnél s a hangulatkeltésnek pompásan ható eszköze e románczban, melyben a hangulatok átalakulása is oly finomnak mondható művészettel tolmácsolva:

1. A lakadalom éjszakáján ajtóhoz jött Nyomor, kért, ereszszem be őt. Hejalálom! Kért, ereszszem be őt! Lálom . . .

2. Egyéb dolgom van nékem, semhogy Nyomort vendégül lássak. Csak vígság a vendégem! Hejalálom! Csak vígság a vendégem. Lálom . . .

3. Jó kedvemem eltemették, most már beléphetsz Nyomor. Jőjj, melegedj minálunk. Hejalálom! Jőjj, melegedj minálunk. Lálom . . .

4. Elviszi a ládámat, el szép nászruhámat. Narancsvirág pártámat. Hejalálom! Narancsvirág pártámat. Lálom . . .

5. Nálam többet ne keress, nincs már, Nyomor egyebem, csak sírni a két szemem. Hejalálom! Csak sírni a két szemem! Lálom . . .

Ime egy másik dalból, mely valósággal óva intő szózat a a férjhez menni kívánó lányokhoz, a leglényegesebb versszak, melyben a szeretőből férjjé változott férfinak bánásmódja ellen hangzik fel a panasz, mint a mi a családi élet boldogtalanságának egyik főoka:

Mig a legény udvarol, fűt-fát ígér nektek, de ha egyszer feleségévé tett, megszegi szavát s megtestesült ördög. Olyan kötelék ez, (t. i. a házasság), melyet ha megkötöttél, visszakötni többé nem lehet.“

Az utóbbi refrain-szerűleg ismétlődő melancholicus szavakban a házasság felbonthatlan volta ellen egész kis philippika foglaltatik, mely van oly ékesen szóló, mint bármely mai iránydarabokat író szinköltőé.

A következő románczban, mely szépségére és mélységre még a fentebbit is felülmúlja, a nép családi életének szerencsétlenségét előidéző okok speciális részletezéssel vannak felsorolva, rendkívül erőteljes életigazsággal. Ez a darab is megérdemli, hogy egész terjedelmében ide igtassuk, annál is inkább, mert ennek művészi szépsége is minden igényt kielégíthet:

1. Házáséletben tanulni meg, hogy mi az élet! — Egy év múlva egy gyermek, — óh, milyen öröm ez! — Házáséletben tanulni meg, hogy mi a gyötrelmem!

2. Két év múlva két gyermek, menyui bú-baj ez! Három év múlva három gyermek, mily ördögös zaj — baj ez! Házáséletben tanulni meg, hogy mi a gyötirelem!

3. Az egyik kenyeret kér, a másik meg pépet. A legkisebbik szopni kíván, de hej, kiapadt a mell! Házáséletben tanulni meg, hogy mi a gyötirelem!

4. Az apa a kocsmában ül, — Isten tudja minő életet él. Az asszony a kandalló előtt ül, ott sír és aggódik. Házáséletben tanulni meg, hogy mi a gyötirelem!

A gondoktól gyöttrődő asszony, a ki otthon éhező gyermekeinek csak könnyeit nyújthatja, míg férje kocsmában korhelykedik: ime, ez a francia pór nő rendes sorsa, melyben a népköltészet őt feltünteti.

E dalok tanúsága szerint az asszony a francia falvakban igavonó állat: ha a nagy városok művelt osztályaiban sem érvényesül mindig a francia udvariasság nagy hírének megfelelően a nők felsőbbsege, a népnél ugyancsak szomorú a nő sorsa. Az iszákos férj brutálisan bánik feleségével, üti, veri, rugja. Az asszony erre olykor méltó feleletet ad, sőt megesik az is néha, hogy férjét megelőzve, ő vállalkozik ennek fentebbi szerepére: ledérkedik, éhez-teti férjét, sőt bőszi furiaként tettelegességre vetemedik vele szemben. Ebből kifolyólag aztán a francia népköltészetben rettenetes dolgok találhatók. Nem akarjuk szépíteni a tényeket: a magyar nép is énekel tréfásan arról, hogy »ki az urát nem szereti, az ezt meg ezt főzzön neki«; szintúgy ismeretes az trétás, deákos sirató vers: »Meghalt a feleségem, satis tarde quidem.« De a miről a francia népköltészet szól, az hátborzongató. Mily véghetetlen cynismussal, mibe bizonyos macábre-színezet vegyül, nyújt a hitves haldokló társának enyhítő italul epét, ételul hamut, s gondoskodik »röviden végző« jó doktorról; majd mint ujjong elhunytán, mily örömmel rohan a sírásóhoz, s mint mulat a temetésről visszajövet, megszabadulva a lidércnyomástól! Van oly dal is, mely arról szól, mint bánik el hitvese hullájával, miközben képmutató édeskészséggel siránkozik: de ezt bővebben részletezni se merjük, oly undorító.

Ne vegyünk azonban éppen ily kegyetlen hangokkal búcsút a francia népköltészettől. Utaljunk itt még egy pár oly momentumra, melyek a mi hazánkban találtakkal rokonok, s melyek még mindig megrendítő sötét képet tárnak elénk.

A magyarban a gyermek korcsában korhelykedő szülője után megy s kéri, jöjjön haza, mert nehéz beteg az édes apja, mire amaz azt feleli, mindjárt megy, csak mulat még egyet. Máskor meg férjét hívja haza az asszony, egy humoros hangu versben. Franciaországban ugyancsak az asszony jár férje után korcsmáról-korcsmára, míg végre megtalálja a szolgáló társaságában tivornyázva; szemrehányásokkal halmozza el, hogy itt dőzsöli el keresményét, míg a gyermekek anyjikkal együtt szalmán éheznek. Mire a férj újabban italt rendel. Az anya haza megy s így szól gyermekeihez: »Nincs már többé apátok, egy másik anyával találtam őt hálva«. Mintha ez nem volna eléggé szomorú vég, a románcz megszólaltatja a gyermekeket, kik azt válaszolják anyjuk szavára, hogy, nos hát ők is apjuk életmódját fogják követni. Az öröklés tana jövődó érvényesülésének e vígasztalan kilátásba helyezésével végződik, ritkító dissonantia közt a költemény.

A másik románcz, melyről még szólni kívánunk, ama magyar néprománczczal rokon, melynek alapján Gyulai Pál »Éji látogatását« teremtette meg, s melyben három árva az anyja sírjához megy ki panaszkodni mostohájára. Tiersot, ki e költeményt kivonatossan ismerteti, a francziától annyira idegen szelleműnek találja a maga mysticus, túlvilági mozzanataival, hogy éjszokról, germán vidékekről, Flandriából s Lotharingiából hiszi behozottnak, miként még feljebb, még éjszakábbra hatolva is meg található, így Dániában. E románcz szerint az apa midőn mostohát hoz a házba, a szegény kis árvák már a lakodalom éjjelén tapasztalhatják, hogy nem édes anyával van dolguk

„Az első éjszaka, midőn apjokkal hált az asszony, a legkisebbik a három közül szopni kért. Az asszony megfordult s pofon ütötte. Aztán így szólt a legnagyobbiknak: „Elesítítsd nekem azt a kölyköt! Ha nem csitítod el, mingyárt te is épp úgy jársz!“ „Hallgass, hallgass, kis öcsém, nem a mi édes anyánk ő! A mi édes anyánk oda künt van a földben, a temetőben. Ha Isten is úgy akarja, holnap fölkeressük őt.“

„Mikor oda értek a sírhoz, térdre leborúltak. „Oh szent szűz Mária, nincs itt a mi anyánk?“ Alig szóltak, a föld azonnal megnyílt. Az anya megfogta a legkisebbiket, ölébe tette; megfogta a középsőt, oldalához tette. A legnagyobbiknak pedig ezt mondta: „Menj haza fiam, menj, szolgálj apádnak és mostohádnak. Ha mostohádtól kenyeret kapsz, csókolj neki kezét; ha vizet ad neked, bókolj szépen

érte; ha a misére visz, járj illedelmesen mögötte. S ha kérdi, ki tanított téged ily jó magaviseletre, mondd: szegény édes anyám, ki a földben rothad!⁴

A gyermek iránti érdeklődés, a francia kedélynek egyik legrokonszenvesebb vonása, valamint a népies műzsának a családi élet nyomorától nyerni szokott szerencsés ihletődése egyaránt közreműködtek itt, hogy a francia népköltészetben valami olyat teremtsenek, mely, ha megható közvetlenségre nem is múlja ugyan felül a mi »Elindula három árva« kezdetű románcunkat, de mintegy a francia fajszellem határain felül emelkedik s a költészet ama régióhoz jut közel, mik a germán faj tulajdonának látszanak lenni.

* * *

A fentebbiekből megítélheti olvasónk, vajjon tényleg oly áthidalhatatlan a különbség a francia nép- és a francia műköltészet közt, mint némelyek vélik, vajjon csakugyan annyira ellentétes-e a kettő iránya?

Részünkről a mondottak után röviden végezhetünk e kérdéssel.

Azt nem juthat eszünkbe tagadni, hogy a két költészet közt bizonyára óriási az eltérés: a műveltség különbsége egymaga eleget mond. Idegen irodalmak hatása és a művészi céltudatosság tényleg rideg választalakat emelnek fel minden nép- és műköltészet közt. De viszont merészebb kockázttalás nélkül állíthatjuk, hogy Franciaországban a kétféle költészetben megvannak azok a közös sajátosságok, melyek a nemzeti fajszelemben gyökereznek s melyek érvényesülése ha a műköltészetben más módon, változtatott formában történik is mint a nép gyermekének szellemi termékeiben, nem kevésbé azonosak alapjukban véve.

Még csak pár szót.

Schuré ezelőtt harmincz évvel ama félelmének adott kifejezést, hogy tiz évet nem vet neki és Páris hegemoniája miatt nem fog létezni igazi francia népköltészet. Ez a balsejtelem túlzásnak bizonyult, de hogy nem volt minden alap nélkül, bizonyítja a Bujeaud példája, ki gyűjteménye előszavában szintén harmincz évvel ezelőtt így írt: »A régi módi népdal, az a nóta, melyet atyáink énekeltek, eltűnőben van, agyonfojtja ama románczok és *gaudriole*-ok halmaza, mikkel a városok árasztanak el. Nem sok idő telik bele s teljesen kivész.«

Nem rég, Bujeaud gyűjteménye újabb kiadása alkalmából egy francia bírálója így nyilatkozik éppen a most idézett szavakra vonatkozólag:

„El kell ismernünk, beteljesült ez a kellemetlen jóslat. A régi népdal, mely századokon át mindenféle idioma ruháját magára tudta öltetni, mindenféle szokáshoz hozzáilleszkedett, mindenféle szellemhez alkalmazkodott, és lett légyen bár még oly régi, minden reggel meg tudott újulni, a kor divatjának megfelelően idomulva át, noha megtartott mégis valamit az ódonságnak kedves illatából: ez a régi népdal, mondjuk, valóban megszűnt már létezni; nem állhatott ellent az erkölcsök és szokások amaz általános átalakulásának, a mi mintegy ötven év óta végbement. Az a könnyűség, melylyel lehetővé van téve a vidékek népének egyik helyről a másikra átköltözködni, az iskolai oktatás, melyet két kézzel nyújt az állam a különben befogadására még eléggé elő nem készített elméknek, mindenekfelett pedig az egyetemes katonakötelezettség, mely a falvak ifjúságát a kaszárnyába gyűjti össze, — mindez megölte a népdalt abban a fájában, melyet atyáink ismertek. A falvak mostani nemzedékei megvetik és ignorálják, sokkal jobban tetszik nekik az, a mit városban hallottak énekelni.«¹ (Még pedig az orfeum-téle helyiségekben.)

Noha részünkről nem tudjuk elhinni, hogy a népköltészet ez elparentálása nem túlkorai még Franciaországban is: az a tény maga, hogy immár az igazi francia népköltészet kivesztét komoly szakemberek lehetségesnek veszik, sok tanulságot rejt magában ránk, idegenekre nézve a francia népjellem és költészet tanulmányozásához.

* Revue critique. 1895. Nro 51.

HARASZTI GYULA.

Az aversai gyilkosság.

(Negyedik és befejező közlemény.)

VII.

A középkorban a védő ügyvédnek az elmondottakon kívül még egy más eszköz állott rendelkezésére a védelmére bízott vádlott ártatlanságának »bebizonyítására«, t. i. az ügynevezett »compurgator«-ok intézménye. Ha a vádlott tekintélyes állást foglalt el s voltak szavahihető barátai, úgy ezek megjelentek a törvényszék előtt s esküvel erősítették, hogy a mennyire ők ismerték a vádlottat, véleményük szerint jelleme olyan volt, hogy képtelennek tartották őt annak a bűnnek elkövetésére, melylyel vádolják. Kétes esetekben az ilyenféle tanúvallomás megbillentette a bekötött szemű némberek kezében az igazságszót mérlegét és a törvényszék föloldotta a szerencsés vádlottat a vád alól.

Janka bünperének leírásában Villaninál ilyen compurgatorok nem szerepelnek ugyan, de védői a történetírás terén folyvást igénybe veszik a védelem e nemét s azért meg kell ismerkednünk magunkkal a compurgatorokkal s azoknak jellemével. Ama négy egyén, kit Janka védői a XVI. század óta napjainkig folyvást idéznek, a következők: Petrarca, Boccaccio, Baldus és Angelo da Perugia. Sztáljuk meg tanúvallomásaikat egyenként.

Hogy az idézet Baldus az ismert számos Baldus nevű egyén közül melyik volt, hol örököltette meg véleményét Janka királynő ártatlanságáról, azt eddig a legszorgosabb kutatás után sem sikerült felfedeznem, ámbár forgattam kezemben egy jó csomó történelmi munkát, melyeknek szerzői szajkók módjára egymásnak utána mondják, hogy Baldus véleménye szerint Janka ártatlan volt. Kolomposuk forrást nem idézván, hiába keresünk forrásidézetet az őt vakon követő

nyájánál. Miután azonban *Angelo da Perugia* teljes neve Angelo di Ubaldis da Perugia és ennek volt egy Baldus di Ubaldis nevű fivére, ki épp úgy, mint Angelo, híres jogtudós volt a maga nemében és idejében; valószínűleg tehát ő az az egyén, kire Janka bámulói hivatkoznak. Véleményét azonban nem sikerült fölkeresnem.

Fivérének, Angelonak nézetét sikerült megtalálnom Giannone segélyével.¹ Megvan pedig az előbbinek nyomtatott *Consiglii*-ban a CX. szám alatt² és ime itt adom: »Sanctissima et illustrissima Regina, super puncto mihi transmissio per vestram inelytam Majestatem, quid de jure sentio, declarabo: . . . Capitulum autem, quod habet inelyta regina decus orbi, et unica lux Italiae, sic inquit: Ex collateralali linea venientes, ut fratres sive de utroque parente, sive ex altero tantum; et sorores in capitulo excusae etiam communi patre supersite omnio succedant, etc. . . .« Ebből azután csak annyit említ Giannone, hogy Angelo da Perugia Jankát »Sanctissima, onore del mondo ed unica luce d' Italia«-nek nevezi. Azt azonban, pedig lényeges, elhallgatja a történetíró, hogy ezt a véleményét Angelo bizonyára jó fizetésért fejezi ki, mert, mint látjuk, Janka egyenesen hozzá fordult, mint jogtudóshoz, egy jogi kérdés földerítése végett. Egy kis hízelgést, tömjénezést, csúszás-mászást aligha vehetünk rossz néven a jogtudós úrtól, mert az ő adulatioja nem vezeti tévútra a higgadtan gondolkozó embert és alkalmasint egy pár arannyal többet csúsztatott a királynő érte hű alattvalójának erszényébe. Különben is Angelo da Perugiát, valamint testvérét úgy tüntetik fel életirói, mint a ki kellő díj fejében a feketét fehérnek, a fehérét feketének látta.³

Azt sem sikerült eddig fölkeresnem, hogy *Petrarca* mint és milyen körülmények között nyilatkozott Janka szerepéről az aversai kegyetlen gyilkosság alkalmával. Legnagyobb örömmre szolgált tehát megtudnom, hogy Petrarca egyik legjobb életírója és munkáinak egyik legalaposabb ismerője, Abbé de Sade, szintoly negatív eredményre jutott kutatásaiban. Szerinte »Pétrarque ne s'est jamais expliqué d'une façon bien positive sur l'innocence de la

¹ Pietro Giannone, *Istoria di Napoli* (Napoli 1821) IV. 147.

² A frankfurti 1575-ki folio kiadás 74. lapján.

³ Lásd pl. a nagyobb életrajzi gyűjtemények bármelyikét, mint pl. Moreri, Bayle, *Nouvelle Biographie Universelle* stb. a »Baldus« név alatt.

Reine Jeanne; mais l'attachement qu' il lui a toujours témoigné depuis, la manière dont il parle d'elle, me donnent lieu de penser, qu' il ne la croyoit pas coupable de l' horrible forfait dont on l' accusoit, malgré les indices violens qui dépositoient contre elle.¹ » Veszedelmes tan! Petrarca sehol sem nyilatkozott positive Janka ártatlanságáról, de egész viseletéből és a királynő iránti magatartásából arra enged következtetnünk, hogy nem tartotta bűnösnek Jankát. Már Körting tanár is útalt arra, hogy ugyanez a finom műveltségű Petrarca számos éven át tartózkodott Milanóban két vérszomjas, kegyetlen zsarnok, Bernabo és Galeazzo Visconti udvaránál, anélkül, hogy viseletéből és a két hirdett véreb iránti magatartásából következtetnünk lehetne, hogy a zsarnokok mészárlásait helyeselte-e vagy nem.² Az olvasó bizonyára ismeri Petrarca »O Aversa, infelix Aversa!« bekezdésű jajveszékelő levelét, melyben András sorsát megsiratja. Ebben legmélyebb megbotránkozásának ad kifejezést, még pedig nem azért, mert egy rendkívül szelíd és ritka jóindulatú ifjút és nagy reményekre jogosító királyt barbárokhoz, vad állatokhoz hasonló kegyetlen módon ölt meg egy csoport gazember, hanem azért, mert tolvaj vagy gyujtogató módjára kötéssel fojtották meg őt, tehát nem gyilokkal, vagy méreggel, mint ez rangját illette volna az olaszthoni előkelő világ illemszabályai szerint.³ »Patientia criminum saepe consensui proxima est,« mondja maga Petrarca, az erkölcsbíró valahol. A Viscontiak udvaránál uralkodó körülmények tolytán az ő magaviselete úgy látszik szintén kivételt képezett e szabály alól.

Venimus nunc ad fortissimum virum! Boccaccio szintén Janka királynő jellemének szépítői közt szerepel, még pedig valószínűleg azért, mert *De claribus mulieribus* című munkájában⁴ nagyon hízlegőleg ír róla. Szerinte Janka sokat szenvedett mások büntényeiért; földönfutóvá lett, a száműzetés sanyarú kenyerét iz-

¹ *Mémoires pour la vie de Pétrarque* (Amsterdam 1764) II. 252.

² *Geschichte der Litteratur Italiens im Zeitalter der Renaissance* (Leipzig 1878) vol. I. §. VI.

³ *Rerum famil. Epistolae* lib. VI. epist. 5. »Non gladio, non veneno, dura licet ac solita regum morte, sed velut incendiarium, aut latronem infami laqueo peremerunt.«

⁴ Cap. CIV.

lette, férjeinek dúrva és barbár szokásait el kellett tűrnie, a hatalmasok irigyelték; keserű és meg nem érdemlett gyalázattal illették, pápák fenyegették őt és a sokat szenvedett asszony mindezt erős lélekkel tűrte s elvégre megtörhetetlen bátorságával kifogott valamennyi ellenségén és rosszakaróján. A kötet ajánló levelében pláne így ír róla: »fulgidissimo splendore d'Italia, gloria singulare non delle donne solo ma dei re, inclita sì per la prosapia degli avi che per le nuove glorie acquistate col forte animo suo«. *Nota bene*, a könyv Andreina, Contessa d'Altavillának van ajánlva, Niccolò Acciajuoli nővérének, Arthus Károly özvegyének. Ehez alig kell kommentár!

Csakhogy elfelejtik Janka szépítői, hogy Boccaccionak egészen más volt a véleménye Jankáról, midőn megírta *Eklogái*-nak harmadikát.¹ A költő összesen 16 ilyen eklogát tett közzé, még pedig beltartalmuk után ítélve, a számozás szerinti sorrendben és egymást követő, gyakran hosszabb időközökben. E latinul írt költeményekben szerelmi dolgokat és még egy jó csomó történelmet írt le a költő, de maguk a történelmi alakok, mint azonnal látni fogjuk, alnevek, többnyire a mythológiából kölcsönzött nevek alatt szerepelnek. Minden eklogának van egy rövid czime. Bennünket e helyütt leginkább a harmadik, negyedik, ötödik és hatodik számú eklogák érdekelnek.

A harmadik, melynek czime »Faunus«, két részből áll. Az első rész Palemon és Pamphylus beszélgetését tartalmazza a Thestylis és Faunus közötti viszálykodásokról. A második részben azután elmeséli a szerző, hogy Argus, a vén jubász (Róbert, Szicília királya), meghalt. Nyájait halála után a fiatal Alexis örizte, kire a

¹ Őrizkednem kell attól, hogy Boccaccio irodalmi működését illetőleg részletekbe bocsátkozzam. Az olvasónak, ki e tárgygyal bővebben akar megismerkedni, a sok közül a következő két munkát ajánlhatom: Dr. Gustav Koerting id. művének 2. kötetét, *Boccaccios Leben und Werke* (Leipzig 1880) és latin műveire nézve különösen Attilio Hortis *Studj sulle opere latine del Boccaccio* (Trieste 1879). Legújabban Giuseppe de Blasiis kezdett meg egy cikksorozatát Boccaccio tartózkodásáról a nápolyi udvarnál az *Archivio Storico Napolit.* 1892. évfolyamában, mely azonban megszakadt s tudtommal még nincsen befejezve. Mindhárom munka azonban a legnagyobb óvatossággal használendő. (A *Revue des deux Mondes* idei füzeteiben Emile *Gebhart* is több közleményre terjedő tanulmányt közölt Boccaccioról. Szerk.)

haldokló Argus erdőit bizta volt. (Ast moriens silvas juveni Com-misit Alexo). A fiatal embert, midőn, keveset törődve veszélylyel, nyájait a mezőkön átterelné, egy dühösségtől remegő vemhes nőstény farkas (gravida tum forte lupa) támadta meg, mely az ifjúra ugorva, őt fogaival torkon ragadta és áldozatát el nem bocsátotta mindaddig, míg ez élettelenül össze nem rogyott. Midőn Tytirus, Alexis fivére, ki az Ister közelében egy kőszikla barlangjában lakott, értesült öcsse haláláról, megsiratta a szerencsétlen ifjú sorsát és boszútól ösztönözve fölkerelkedett a Duna melletti magas völgyekből számtalan vadászettel és edzett csordapásztoraival. Eljött oly szándékkal, hogy elfogja a nőstény farkast és a sárga oroszlánokat, melyek az erdőkben barangolnak az emberek veszélyére, és hogy megbüntesse a bűnösöket.

Midőn számos év lefolyása után Martino da Signa egyenesen a költőhöz fordult oly kérelemmel, magyarázná meg az eklogák rejtett értelmét s adjon neki fölvilágosítást arra nézve is, hogy az álnevekbe burkolt személyek alatt kiket kell érteni, Boccaccio készséggel megmagyarázta neki,¹ hogy Faunus neve alatt »Franciscus de Ordelauffis Forolivii Capitaneus« lappangott.² Hogy Thestylis alatt kit kell értenünk, azt nem árúlja el Boccaccio, hanem Hortis³ szerint az egyházat kell értenünk. Nagyon föltűnő, hogy ezen ekloga második részét illetőleg mélyen hallgat a költő, de hallgatása ékesen szóló bizonyíték a mellett, hogy akkor, midőn ő a harmadik ekloga második részét megírta, maga is meg volt győződve Janka királynő bűnrészességéről és nem igen takargatta a dolgot. Mert a vemhes nőstény farkas nem lehet más, mint Janka királynő, ki alig három hónappal András halála után megbabázott. Alexis alatt Andrást kell értenünk, kire Róbert országát hagyta volt. Így például láttuk, hogy Cola Rienzi is azt írja egyik levelében, hogy »non ignorat mundus . . . qualiter quondam rex Robertus, decedens . . . regem Andream legitimum in regno constituit successorem et in regem statuit legitimum coronari.«⁴ Alexis fivére (nam frater Alexis Tityrus iste tuit) Tityrus alatt, ki az alsó Duna melletti sziklabarlangban

¹ L. levelét Corazzininál 267—274 ll.

² Ezen egyént illetőleg lásd pl. Pór Antalnál *Nagy Lajos*. 154 l.

³ Id. m. 5. l.

⁴ *Epistolario Gabrielli* kiadásában 149. l.

lakott, Lajos magyar királyt kell értenünk; a sárga oroszlánok alatt pedig Hortis szerint¹ az Acciajuoli családot, — helyesebben mondva pártját — mert oroszlánt viseltek czimerükben; vagy pedig Blasiis szerint Tarantói Lajost és a többi királyi rokonokat; mert ugyanazon eklogában a költő említi Melalce (Tarantói Lajos) szőke haját (flavos capillos) és *Fiametta*-ban a tornajáték leírásánál a fiatal Anjou hercegek szőke fűrtjeit.

A harmadik ekloga iratásának idejét illetőleg Boccaccio commentatorjai valamennyien megegyeznek abban, hogy ez akkor készült, midőn Lajos magyar király Apuliában táborozott, tehát 1348-ban vagy 1350-ben, mert a 100. versben a jelen időben meséli a költő, hogy Tityrus »infandam tendit discerpere silvam Atque lupam captara petit«. Csak abban nem egyeznek meg, hogy Lajos király első vagy második nápolyi hadjárata idején íródott-e a költemény. Hortis történelmi adatokkal támogatja azon véleményét, hogy az 1348-ik évet kell elfogadnunk. Így pl. a költő nyomban említi, hogy midőn Tityrus eljött (Apuliába) a nőtény farkast hajhászni, »számosan a mieink közül (ex nostris) hozzácsatlakoztak vadászebeikkel és legyvereikkel (telis), köztük maga Faunus. E névvel, magának Boccaccionak vallomása szerint, Ordelaftit érti a költő; már pedig Giovanni Villani (XII. 107.) is említi, hogy az említett főúr Lajos királyhoz csatlakozott. Giovanni Villani az 1348-ban dühöngő fekete halálnak esett áldozatul s azért krónikája ezzel az évvel szakad meg. Hortis továbbá idézi az *Annali di Cesena*-t,² melyeknek tanúsága szerint MCCCXLIII. (hiba 1348. helyett) »Indictione prima³ die quinta Februarii accessit Dominus Franciscus de Ordelaftis ad Apuliam et ibi cum Domino Rege Ungariae, et in ejus servitio per unum mensem stetit, et die XXIV. Martii sospes de persona rediit Caesenam«. ⁴

Boccaccio azonban csakhamar megváltoztatta véleményét Jankát illetőleg, mert már a negyedik eklogában (»Dorus«) igen nagy rokonszenvvel ír Tarantói Lajosról és Jankáról, kik szerinte meg-

¹ Id. m. 11. l.

² Muratori *Rer. Ital. Script.* XIV. col. 1179.

³ Az indictio is az 1348. év mellett bizonyít.

⁴ Tehát később csatlakozott hozzá s nem kísérte el őt mint Pór Antal állítja id. helyen.

futamodni valának kénytelenek a vad, dúrva (trux) Polyphemus (Lajos magyar király) elől. Dorus (Tarantói Lajos) siránkozik Argo (Róbert király) halálán és megsiratja még Alexis (András) kegyetlen halálát is, kinek sorsa szerinte »sajnálatraméltó vala, de engednie kellett, mert nagyon szigorúan kormányozott«.¹ Elbeszéli továbbá a költő, hogy »pulchra Lycoris« (Janka királynő) már Dorus feleségévé lett, még pedig Phytias (Acciajuolo) közbenjárására. Ebből világos, hogy a negyedik ekloga Janka és Tarantói Lajos házassága, tehát 1347 augusztus 22-ike² után készült. Említésre méltó még az is, hogy ezen eklogában a költő Durazzói Károlyt, kit Lajos magyar király oly kegyetlenül és minden törvényszabta formalitás nélkül kivégeztetett, ártatlannak nyilvánítja (innocuus Paphus) és elmeséli, hogy a herczeg szerencsétlen özvegye, árván maradt két kis gyermekével éjnek idején, rosszúl öltözködve, mint menekül a magyar király haragja elől Franciaországba. Dorust pedig, a neki menedéket adott házi gazdája bátorítja, vigasztalja azzal, hogy »vincens cunctando« — »várva, győzni fogsz!«

Az ötödik eklogában azután (»Silva Cadens«, mely alatt Nápolyt érti) Boccaccio leírja Apulia romlását Lajos magyar király első hadjárata idejében. Alcestus (Tarantói Lajos) megfutott, Lycoris (Janka) »tremebunda« elmenekült az erdőből (Nápolyból), a gonosz Polyphemus (Lajos magyar király) elől.

Mint Hortis találóan megjegyzi, az ötödik ekloga beválik elegiának, a hatodik ekloga pedig (»Alcestus«) valóságos örömdal. A költő örömeben ujjong, hogy a dúrva (trux) Polyphemus (Lajos magyar király) elvonult és Alcestus király (Tarantói Lajos) visszatért országába. Ámbár ellenünk, magyarok ellen van intézve a költemény, nem lehet eltagadnunk, — ha csak chauvinistáknak nem akarnánk bélyegeztetni — hogy nyelvezete gyönyörű, különösen

¹ András életrajzában is azt állítja Boccaccio, hogy »verum cum quidam ex regni proceribus, jam praeognitum in se severitatem regii juvenis, et forte meritam indignationem timerent, et sibi si rex fieret praesagirent supplicium, conjurantes in eum clam, ne coronaretur operam dare coeperunt. Qui fuerint, quo ordine in mortem juvenis itum sit, instantis exercitii non est.« *De casibus virorum illustrium*.

² Ezt a dátumot említi a *Cronicon Vaticanum* s mint helyesen megjegyzi, »egy szerdán este« — Camera hibásan aug. 20-át említi (p. 79.) s úgy látszik ő után ismétli a hibát Óváry is. (587. l.)

Amynta énekée (100—140. versek), melynek minden szakasza ily refrainnel végződik:

»Plaudite jam colles et vos jam plaudite montes!
Redditus est nostris, Alcestus redditus antris!«

Azt, hogy Alcestus alatt Tarantói Lajost kell értenünk, magától Boccacciotól tudjuk meg. Mint látjuk, a költő köpönyegét már teljesen megfordította és Polyphemus, illetőleg Tityrus helyett, Alcestust tömjénezi a saját tömjénének füstjétől elkábúlt poéta. Alcestus jellemzése egy magyar népdalra emlékeztet. A költő szerint »a meddig a tengerben halak lesznek, a földön négy lábú állat, a levegőben madár, és csillag az ég boltozatán, Alcestus maradjon a földön szövétnekül és örök díszül az erdőknek, pásztoroknak és szép leányoknak«.

Tudom, beverik érte fejemet Boccaccio bámulói, de bizony bajos eltagadni azt, hogy Boccaccio — mint a közlöttekből is láthatjuk — egészen közönséges köpönyegforgató volt és politikai szélkakas. Magyarpárti egy nap, Jankapárti másnap, a szerint, a mint a kegyosztás melegebb szele fúj. A ki fizet, annak hegedül, annak fújja kedvencz nótáját épúgy, mint szerényebb kollégái — Phárao muzsikáló ivadéakai — mai napság szép Magyarorszáiban.

VIII.

Ezzel végeztünk volna Janka szépitőivel.¹ Ismerkedjünk meg már most vádlóinak egy némelyikével is.

Mint láttuk, Boccaciot is ezek közé kell sorolnunk. A költő, úgy tetszik, összezörrent nápolyi barátaival és elhagyta Janka udvarát, mert saját vallomása szerint, nem volt mindig szemtanúja az általa elbeszélt eseményeknek (quae fere vidi), hanem sok dolgot, a mit a nápolyi történelemből elbeszél (pl. a bűnösök némelyikének agyonkinoztatásáról), két megnevezett egyéntől, t. i. Marinus Bulgarustól és Constantinus de Roccatól hallott.² Továbbá ő maga írja Zanobi da Strada-nak, hogy a magyar király táborába készült, ura

¹ De Beaux Bertrand az ország főbírájának és a nápolyi királyi család tagjainak véleményével már egy előbbi szakaszban ismerkedtünk meg.

² András életrajzában a *De casibus virorum illustrium*-ban.

parancsára, nem ugyan mint fejeviseelő, hanem inkább mint bírálója (arbiter) ezen jogosult hadjáratnak.¹ Ez azonban, mint látjuk, ismét csak az 1348-iki hadjáratban történhetett. Boccaccio e levélének hitelességét ugyan némely írók kétségbe vonják, mégpedig főleg azért, mert nem hihetik el, hogy Janka félhivatalos udvari költője valaha életében helyeselhetne volna a magyar király hadjáratát a királynő ellen. De ha Boccaccio csakugyan szerzője a harmadik eklogának — már pedig ezt egyetlen lélek sem vonja kétségbe — úgy bizony nincs okunk kételkedni a kérdésben forgó levél hitelességében sem, csupán azért, mert Janka ellen van intézve.²

Boccaccio különben más helyen is egyenesen bűnösnek vádolja Jankát András meggyilkoltatásában,³ és azért jogosan idézem őt a királynő vádolói közt. Nem nélkülözhetjük teljesen, mert ámbár

¹ »Varronem quidem nondum habui; eram tamen habiturus in brevi, nisi itinera instarent ad illustrem Hungariae regem in extremis Brutiorum et Campaniae quo moratur, nam ut sua imitetur *arma justissima* meus inclitus dominus et Pieridum hospes gratissimus cum pluribus Flaminae proceribus preparatur; quo et ipse, mei praedicti domini *jussu, non armiger, sed ut ita loquor, rerum occurrentium arbiter sum* iturus, et praestantibus Superis, omnes in brevi victoria habita et celebrato triumpho dignissime proprias. . . revisurus.« Hortis (S. I.) úgy véli, hogy Boccaccio csakugyan elment a magyar táborba, mert a harmadik eklogában ily kifejezést használ »nunquid vidisse furem Stat menti«.

² Boccaccio ezen levele »Quam pium, quam sanctum« szavakkal kezdődik s nem szabad ezt összezavarnunk egy másik levéllel, szintén Zanobi da Stradához intézve, mely »Longum tempus effluxit« szavakkal kezdődik. A két levelet közli Seb. Ciampi (*Monumenti d'un manoscritto autografo di . . . Boccaccio, Firenze 1827. p. 67.*) és Corazzini (p. 447). Az utóbbi levél hitelessége elleni gyanúkokat l. Koerting id. m. II. 7. V. ö. azonkívül Ciampi, *Lettere di Mes. Gio. Boccacci di Certaldo*. (Firenze 1827. p. 19.) Az említett eklogában is Boccaccio Lajos magyar király »justa rabies«-éről ír.

³ A »Subita voluntà« bekezdésű költeményben (Moutier kiadásában XVI. 109.) *Rime*, Canzone I. 76. vers. Az illető verssorok így hangzanak:

»Per te il giovane Andrea
Che si può dir pur ieri strangolato
E tutto il suo regno vituperato«,

melyben a költő nem ugyan Jankához intézi beszédét, hanem a szerelemhez (»amor chiamato da ciascuno ignaro« — más helyen pedig »O falso nome di volere umano chiamato Amor«), de a melyből mégis eléggé világos, hogy kit okol a költő András haláláért.

Pór Antal szerint Jankát a kortársak »*egyhangúan*« (?) bűnrészesnek vallják,¹ csakis a legszorgosabb keresés után sikerült nagynehezen egy néhány vádlóját összeböngészniem.

Sietek megjegyezni, hogy Lajos magyar király és híveinek vádaskodásait számba nem vehetem; nem pedig azért, mert ők Jankát vakon gyűlöltek s azon fölül Lajos nemcsak vádló volt, hanem egyszersmind követelő. Neki nyilván azért feküdt szívéen a királynő elmarasztaltatása, hogy Jankát trónjától megfossza és saját öcsese, István számára szerezzze meg a szicziiai királyságot. Ha Lajos kissé erélyesebben sürgeti a pápától a Janka elleni bűnpör megindítását és a mi fő, nem komplikálja az ügyet azzal, hogy a nápolyi trónt öcsese számára követelte Janka bűnrészesességének bebizonyíthatása esetére, úgy egy kis diplomacziával és IV. Károly császár közbenjárásával talán sikerült volna neki Jankát törvényszék elé állítani, sőt valószínűleg még vétkesnek is találtatnia; mert nem lehet tagadni azt a tényt, hogy Jankát rendkívül súlyos gyanú terhelte és védő ügyvédeknek meg kellett volna feszíteniök minden erejüket, fölhasználniök egész tudományukat, hogy a királynőt az ellene emelt vád alól fölmenthessék. De Nagy Lajos, mint sok más mohó ember előtte és azóta, sokat akart egyszerre nyalábolni és semmit sem markolt.

A magyar párton kívül, Olaszországban még a ghibellinek vádolták Jankát férjgyilkossággal. De őrizkedüünk kell attól, hogy akár modern, akár középkori heveskedők véleményére, vagy pedig a politikai szenvedélytől elvakult s vallásos vagy bármilyen más hóbortban szenvedő egyének vagy tömegek felelősség nélküli üres lármájára alapítsuk ítéletünket. Már pedig a pártiszennvedély kéri akárhany krónikából, melyeknek adatait történetíróink minden kommentár vagy figyelmeztetés nélkül idézik, a teljes megbízhatóság oly kellemes érzésével, oly absolut lelki nyugalommal, mint a hogyan az igazhittű mozlím idézi a korán szent szavait.

Azután ott van Janka harmadik férjének, a hóbortos *Major-kai Jakab*nak tanúsága, ki az esküvő utáni nyolczadnapon, tehát már a mézes hetek elején megunta az új házasi élet boldogságát. Később pedig nyilvánosan férjgyilkosnak, rimának szidta feleségét

¹ Nagy Lajos. 549. l.

és az udvaroncok jelenlétében ide-oda teperte, de még jól el is naspágotta és fegyverrel, kövekkel, furkós bottal támadta meg őt. Ennek a kötözni való bolond embernek véleményét idézik a történetírók mint történeti bizonyítékot és még azt sem említik, hogy mindezt magának Jankának egy leveléből tudjuk, ki a pápának panaszkodik férje magaviselete miatt és ki azt a körülményt, hogy Jakab őt férjgyilkosnak és rimának szidta, mint szerencsétlen férje őrjöngési rohamainak egyik tünetét említi, mégpedig anélkül, hogy érdemesnek tartaná a félrebeszélő, eszelős, holdkóros beteg vádjainak megczafolására egy árva szót is pazarolni.¹ De még azon

¹ A dátum nélküli levelet közli Camera (a 83. lapon), még pedig nem tudom miért az 1347. év alatt. Fölötte gyanus az, hogy a férj neve mindig ki van pontozva és csak egyetlen egyszer, elvétele, van Ludovicusnak írva. Óváry Lipót, Pór Antal, sőt még Blasiis is, a nélkül hogy a levél tartalmát figyelemre méltatták volna, minden megfontolás nélkül Camera után indulnak s azt írják, hogy Tarantói Lajos vádolta férjgyilkosnak és szidta rimának Jankát. Lássuk, mint egyezik meg ezen állítás az említett szerzők egyéb állításaival. Óváry Lipót azt írja, hogy Tarantói Lajos »a pápai beleegyezés mellőzésével« vette el Jankát; a levél szerint az illető férjhez a királynő a pápa beleegyezésével ment nőül. A levél említi továbbá, hogy az illető férj tömlőczen volt, még pedig hosszabb ideig; ez illik Jakabra, de tudtunkkal nem illik Lajosra. Janka a levélben nővéréről, Máriáról úgy emlékezik meg, mint Tarantói Fülöp feleségéről (soror mea, consors domini Philippi de Taranto); már pedig tudjuk, hogy 1347-ben Mária még Durazzói Károly felesége volt, hogy első férjét Lajos magyar király 1348 elején végeztette ki s hogy Mária csak 1355 április havában ment titkon, pápai beleegyezés nélkül férjhez Tarantói Fülöphöz (L. pl. Camera 200. l.). Alig hihetjük, hogy Janka nyolcz év után panaszkodnék olyan dolgokról, melyek Tarantói Lajossal való esküvője után nyolcz nappal történtek. Tarantói Lajos 1362 május 26-án halt meg. Camera (248 l.) és Blasiis (387. l.) szerint Janka még ugyanazon év december havában kötött házassági szerződést Jakabbal és a következő év május havában ment hozzá férjhez. L. különben Raynaldus *Annales*-eit az év alatt. Zurita szerint (*Annales de Aragon* lib. VIII. cap. 34 és lib. IX. cap. 39) Majorkai Jakab (el infante Jaime de Mallorca) még 1349-ben került hadi fogságba, t. i. még azon csatában, melyben apja elesett és 1362 május 1-én éjjélkor szökött meg barcelonai tömlőczéből. Ugyanazon krónikás szerint ő ezután alig egy év múlva elvette Jankát. A *Chronicon Siculum* szerint (22. l.) pedig Jakab 1363 május 16-án egy keddi napon érkezett meg Sziciliába és még az nap megesküdött Jankával. E házasságot illetőleg újabban az *Archivio Storico Napolet.* 1895-ki folyamában (73 és köv. ll.) több érdekes okirat jelent meg. V. Orbán pápa, ezen okmányok szerint,

esetben is, hogy ha Jakab igazat beszélt, nem szabad elfelednünk Seneca véleményét, mely szerint

Qui statuit aliquid, parte inaudita altera,
Aequum licet statuerit, haud aequus fuit.

Bajos volna tagadni, hogy nemcsak az erkölcsösség mai mértékével mérve, hanem még saját kortársainak szemében is ledér asszony volt Janka. Maga Boccaccio is ismétli azt a hírt, hogy Jankának András életében tiltott szerelmi viszonya volt Róberto de Cabannisszal és ezt a vádat csak lanyhán czáfolja meg.¹ Donato

még 1362 decz. 30-án is a francia király fiát ajánlja férjül Jankának; ez azonban, mint tudjuk, irtózott ezuttal egy rokonok közötti házasságtól. 1363 február 13-án a pápa már gratulál a királynőnek a Jakabbal procura útján kötött házassághoz és ugyanazon év április 26-án azt írja neki, hogy férje, Jakab már útban van Szieziliába. A pápa azonban csak 1363 április végén írta meg az új házasságról való hírt Lajos magyar királynak (Camera u. o.). Jankának kérdésben forgó levele tehát valószínűleg az 1363. év közepéről való. Az illető »Illustris Imperator Constantinopolitanus«, ki a levélben mint élő ember szerepel s kinek nővére »Ducissa Andriae« volt, 1364-ben halt meg szeptember 17-én (Camera 252. l.), tehát ennél később nem íródott a levél. Még mielőtt alkalmam volt elolvasni az egész levelet, azt a véleményt közlőköztattam (Századok, XXVII. 832.), hogy a levelet 1369—70 körül írták. Hogy oly későre helyeztem a keletét, annak oka az volt, hogy Lafuentes is 1372-re helyezi Jakab kiszabadulását az aragoni fogságból (*Historia General de Espana* por Don Modesto Lafuente, Madrid 1852. vol. VII.) és félrevezetett engem. Az illető passus figyelmesebb elolvasásából azonban eléggé világos, hogy 1372 sajtó- vagy számvetési hiba 1362 helyett, mert azt írja a szerző, hogy Jakab 1349-ben lett elfogva és tizenhárom évig (trece annos) maradt fogságban. Jakab azonban Jankávali házassága után sem maradt vesztég és ismét hadi fogságba esett. Ezúttal IV. Péter aragoni király szövetségese, Don Enrique de Trastamare, Don Pedronak, Castile királyának vetélytársa fogta el őt 1368-ban. Lásd pl. Froissart krónikáját a Société de l'histoire de Franke kiadásában (VI. 229. 380. VII. 58. 71.). E fogságból felesége váltotta őt ki drága pénzen.

¹ »Quae quidem exaltaciones (t. i. Cataniai Philippaé, unokahugáé, Sanctia de Cabannisé, továbbá férjéé és Robert de Cabannisé) tam egregiae non absque macula labefactae pudicitiae concedentis (t. i. Janka) in Aethiops devenere. Nam et si fas credere non sit qui dicerent lenocinio Phillipae (de Catania) Johannam in amplexus devenisse Roberti (de Cabannis).« *De casibus virorum illustrium*. András életrajzában.

degli Albanzani¹ és Benvenuto da Imola² és egy csoport egykorú krónika³ szintén gyalázzák őt. Azt sem lehet tagadni, hogy András

¹ »Praya regina Johanna.« Albanzani azon állítását illetőleg, hogy »isti vero duo, S. Barbatu (di Sulmona) et Franciscus (Petrarca), in colloquio saepissime praedixerunt mortem ipsius regis Andreae intra se post mortem ipsius regis Roberti«, meg kell jegyezni, hogy ebből csak annyit szabad kimagyaroznunk, hogy Petrarca és barátja féltek attól és előre látták, hogy András udvari ármányok áldozatául fog esni; korántsem pedig azt, hogy Janka tudtával és beleegyezésével fog meghalni. Petrarca Róbert király halála után is írja, hogy félti »a két bárányt« (kik alatt András és Jankát értem, mások azonban Jankát és Máriát) »a farkasok között«. *Epist. fam.* A farkasok alatt persze a magyar-ellenes pártot s különösen a nápolyi királyi család gonosz rokonait kell értenünk.

² »Johanna regina libidinosa.« Mindkét szerzőt illetőleg l. Hortis, id. m. 10. l.

³ »Regina meretrix.« *Chron. di Este* Muratorinál XV. kötet. »Et illa meretrix magna, quae sedit super aquas multas et vocabatur (így!) regina Neapolis.« Francisci Walsingham *Historia Anglicana* ad annum 1382 (*Rerum Britannic. Med. Aevi Scriptores* 28. sz. II. 49.) E szerző azonban Janka sorsát illetőleg azt krónikálja, hogy a minorissa apácák szerzetébe lépett. Lásd továbbá a Villani Máté krónikájából idézett passust. Lásd továbbá azt a sokszor idézett »impudica vita« bekezdésű lakonikus levelet, mely azonban aligha került ki Lajos király kancelláriájából. Pray szerint Scipio Mazzella könyvében (Nápoly 1594) fordul elő és »verbis variatis« Collenuccio-nál lib. V. Fejér avval tisztelte meg e badar koholmányt, hogy fölvette *Codex Diplomaticus*-ába. Csak azért említem, hogy megadjam e levélnek a kegyelemdőfést. E levél »bitorolt országlás«-sal vádolja Jankát és férjgyilkossággal, mert 1. ledér életet élt; 2. mert ismét férjhez ment (tehát a levél 1347 előtt nem íródott, ámbar némely író úgy beszél róla, mint Lajos »manifesto«-járól, melyet akkor bocsátott ki, midőn értesült öccse haláláról); 3. mert elmulasztotta a büntényt megboszolni; és 4. mert mentegette magát a férjgyilkosság vádja ellen. Ez utóbbi állítás valószínűleg a szintén Fejér által közölt egy más ilyen fajtájú levélre vonatkozik, melyben Janka azt állítja, hogy férjét »veszette« szerette. Ez utóbbi levél, ha nem tévedek, egy *Epistolae Principum*-féle gyanús gyűjteményben (Venetiis 1574) látott először napvilágot. Hogy Janka »trónbitorlásáról« s ezzel együtt az egész levél hitelességéről mint kell ítélnünk, azt az olvasó e dolgozat elejének figyelmes elolvasása után az én segítségem nélkül is képes lesz eldönteni. Abból a körülményből pedig, hogy Janka első férjének halála után majdnem két évvel ismét férjhez ment, csak olyan jogtudományi langész süthet ki bizonyító okot Janka bűnrészessége mellett, mint pl. a már említett Angelo da Perugia. András 1345. szeptember havában lett meggyilkolva és Janka Tarantói Lajoshoz 1347 augusztus havában, tehát majdnem két év múlva ment nőül és ezt nevezi Gregorovius »schamlose Eile«-nak, mellyel »sich Königin Johanna mit ihrem Geliebten Ludwig von Tarent vermält hatte«. (Id. m. VI.

gyűlölte vagy legalább nem szerette és őt minden úton-módon gúny tárgyává tette, kicsúfolta, mellőzte stb.¹

De nagyon kell őrizkednünk attól, hogy látszat után ítéljünk és hogy azért, mivel valamely dolog lehetséges, sőt fölötte valószínű, arra a következtetésre ugorjunk — *to jump to a conclusion* mint az angol szólás mondja — hogy az a kérdéses dolog valóban meg is történt. Azt, hogy VI. Kelemen pápa nem tartotta bűnösnek Jankát, vagy legalább a királynő bűnös voltát hivatalosan soha nem proklamálta a világnak, a mondottak után nagyon természetesen fogja találni az olvasó. VI. Kelemen politikájával sehogy sem egyezett volna meg, még ha meg is egyezett lelkiismeretével, hogy Jankára a férjgyilkosság bélyegét süssse és — a mi fő — hogy országát Lajos magyar királynak vagy ennek fivérének átadja. De VI. Orbán pápa mind lelkiismeretesség, mind a politika dolgában

275.) Huber Alfonz is eltévedve azt írja, hogy Janka »noch vor Ablauf des Trauerjahres« ment ismét férjhez. *Gesch. Oester.* II. 214. De tudtommal egyetlen hitelt érdemlő forrásban sem olvassuk azt, hogy Tarantói Lajos kedvese volt volna Jankának. Másrészt a pápai levelekből tudjuk, hogy eredetileg Tarantói Róbert volt Jankának szánva második férjéül (Theiner I. 710—712, 723.), ki már be is hurczolkodott volt a Castelnovoba, honnan őt a pápa kirendelte. (U. o. 721.) A vatikáni krónika azonban azt beszéli, hogy 1346. október 6-án, tehát még mielőtt a pápai parancs megérkezhetett volna, Janka maga kizárta Tarantói Róbertet a Castelnovoból és nem engedte őt visszatérni oda. »Die VIII. octobris . . . Robertus . . . princeps Tarenti exivit castrum regale in quo habitabat (hogy anyja temetésére elmenjen) . . . et tum . . . regina fecit licentiarie omnes familiares dicti principis a castro et noluit quod . . . princeps ulterius castrum intraret, set ipsa personaliter claudi fecit hostia dicti castri et claves in suis manibus recepit.« *Chron. Vatican.* 10. — A Lajos magyar királynak tulajdonított főnebb említett lakonikus levél változatait azonban már a *Chron. di Este* (XV. 445.) és Bonfinius (*Rerum Ung.* Dec. II. lib. X.) is közlik, az előbbi az 1347-ki deczemberi események elbeszélésénél. Mind e két forrás azonban mellőzi a második férjhezmenetelből kisütött vádat.

¹ Lásd pl. VI. Kelemen leveleit Jankához a *Tört. Tár* 1892. folyamában 385. és köv. ll. — Donato degli Albanzani is meséli, hogy a nápolyi »barones et magnates regni (vident) et ipsam reginam deridentes ipsum regem simplicem, scilicet Andream juvenem optimum, et derisorie eum vocare ad cameram et postmodum licentiarie cum ridendo.« Benvenuto da Imola szerint pedig »Joanam reginam (vident) libidinosam tuentem ipsum regem (Andream) per contrarium et transverse«. Hortis, id. m. 10. l. — Boccaccio pedig azt írja, hogy »Lodoicus Hungariae rex aegrefrens Andream fratrem suum adeo indigne ab Joanna et compliceibus ejus tractari.« *De casibus virorum illustrium.*

toto coelo különbözött VI. Kelemtől. Midőn a nagy egyházi szakadás beálltával Janka az ellenpápa, a francia VII. Kelemen pártjára állott, VI. Orbán megfosztotta a királynőt trónjától (1380. április 21.) és az ítélet végrehajtásával éppen magát Lajos magyar királyt bizta meg.¹ A fölötte ingerült hangon fogalmazott bullában² a dühtől tajtékozó pápa elsorolja Janka bűneit, elnevezi őt szakadárnak, eretneknek, istenkáromlónak, összeesküvőnek, felségsértőnek, (*schismatica, haeretica, et blasphema, et conspiratrix, etiam contra Nos, et rea criminis lesae Majestatis*),³ tehát minden egyéneket, csak férjgyilkosnak nem. Pedig ha valakinek, úgy VI. Orbánnak kellett tudnia valamit az András elleni merénylet bűnrészeseiről, mert ő, mint Bari érseke, Janka alattvalója volt, mielőtt 1378-ban a bibornoki collegium pápának választotta

*

Nem akarom önmagamát ámitani azzal a véleménynyel, hogy jelen dolgozatommal sikerült volna a Muratori által lehetetlennek tartott föladatot elvégezni és Janka ártatlanságát bebizonyítani.³ Ennyire nem is törekedtem. Czéлом csupán annak megmutatása volt, hogy az sem oly egyszerű dolog, mint eddigi történetírásunk után vélni szabad volt az olvasónak, hogy Janka bűnrészességét minden kétely kizártával, az *elfogulatlan* olvasó teljes megelégedésére bebizonyítsuk. Jankára a férjgyilkosság bélyegét reásütni s azután többé-kevésbé modern forrásokból reáolvasni a tanúbizonyságot, ha ez esetleg bűnössége mellett bizonyít, vagy egykorú dolgokat egyszerűen elhallgatni, ha ezek nem illenek bele az elbeszélésbe, vagy ellentmondásukkal megzavarhatnák az elbeszélés fonalát — ez valamikor még megjárta történetírásnak, de mai napság már nem. A történetírónak nem szabad sem a védő, sem a vádlóügyvéd szerepére vállalkoznia, hanem minden félelem nélkül a részrehajlatlan bírót kell személyesítenie, ki az olvasó-közönség, mint valamely jury számára, röviden összefoglalja a tényállást és teljesen

¹ Gregorovius *Gesch. d. Stadt. Rom.* VI. 505.

² Közli pl. Camera 287. l.

³ »Fuere qui Johannam de hujusmodi crimine purgare conati sunt; sed illi iudicio meo Aethiopem lavandum ac dealbandum suscepere.« Praefatio Gravina krónikájához.

ezekre bízva, hogy kimondják a »bűnös«-t vagy »nem bűnös« t. vagy kétes esetben a skót pereskedési eljárásban ismeretes »not proven«-t. Nem szégyenlem bevallani, hogy magam is hittem jó sokáig Janka bűnrészességében. Midőn azonban az ellenkező véleményen levőket is igyekeztem erről capacitálni, nemcsak hogy nem sikerült ezt elérnem, hanem ellenkezőleg, lassankint magam is arra a meggyőződésre jutottam, hogy Janka ellen a férjgyilkosság vádja nincs bebizonyítva, sőt ellenkezőleg számos körülmény ártatlansága mellett látszik bizonyítani. Egyelőre szerény nézetem szerint ellene »a vád nincs bebizonyítva.«¹

Kétségtelenül figyelemreméltó tény az, hogy Küküllei János, Lajos király történetírója, egyetlenegy szóval sem árulja el, hogy az ő véleményében Janka bűnös-e vagy ártatlan. Feledékenységből történt ez? vagy szántszándékkal hallgatta-e el saját véleményét a főesperes úr?

¹ A 175. lapon közöltem Janka versioját úgy, a mint nálunk az *Acta Extera* révén ismerjük, de mint Jean Bapt. Christophe egyik művéből látom, a magyar másoló egy lényeges passust hagyott ki a fontos levél végén, mely így hangzik az eredetiben: »Ad causam namque instigationis sue nequam ipse patrator (interemptionis Andreae) adduxit, quod verens inferendum sibi mortis supplicium ex provocatione ipsius quondam domini viri nostri propter sua demerita contra cum, cogitavit sicut aliter Judas (!) desperationis ausum, quem tantummodo cum uno famulo non adhuc reperto peregrina iniquitate perfecit . . . « *Hist. de la Papauté pendant le XIV.-e siècle* (Paris 1853) II. 464. — U. a. mű 471. lapján szerző közli Lajos és Janka egy alkalmasint 1349-ből (nem 1348-ból kelt levelét), melyben beszámolnak az Avignonért kapott 80 ezer aranyforintról. V. ő. ezt a jelen folyóirat 226. lapján mondottakkal. Christophe azonban maga is kevesli a vételárt.

London, 1896 február havában.

KROPF LAJOS.

Irodalmi Szemle.

Kálvin János élete és egyházpolitikája.

Irta: *Jancsó Sándor.* Nagy-Enyed, 1894.

Két figyelemreméltó életrajza volt eddig magyar nyelven a nagy genfi reformátornak: Révész „Kálvin élete” és Szász Károly „Kálvin”-ja, mely utóbbi sok tekintetben ellenmond az elsőnek s számos tévedését helyreigazítva, mintegy polemiát folytat a sorok közt az elhúnyt szerzővel s a debreczeni író orthodox Kálvinját szabadelvűen ítéli meg.

Elvitázhatatlan érdemei vannak mindkét műnek, bár egyikről sem állítható, hogy önálló tudományos kutatás eredménye volna, mi sokkal érezhetőbb hiány Révész nagyterjedelmű művénél, mint Szász K. röviden áttekintő essay-szerű szép tanulmányánál. Ennyi önállóságot sem találunk Jancsó legújabb művében, melynek életrajzi része a legtöbb helyt kényelmes kivonat a két előbbi munkából. Mindjárt a bevezetés után épen úgy forrong a Jancsó Európája, mint előbb Szász Károlynál s Zwinglinek reformra felhívó szava is csak úgy viszhangzik a svájci bérczek között. (Vesd össze Jancsónál 9 l., Szásznál Budapesti Szemle XVII. 213 l.) Érdekes figyelemmel kísérni ezek után, mint válogatja és illeszti össze az új szerző a régibb eszméket és mondásokat. Azt talán mondanunk sem kell, hogy Szász K. műve három helyt meg is van említve (46, 56, 59. l.) mikor egész lapra valót is átkölesönöznek tőle; de Révész felhasznált munkáját hiába keressük a felsorolt forrásművek között. Nincs terünk megjelölni a hibás adatokat, miket Jancsó a jókkal együtt gyanútlanul átvett két forrásából. Csupán a szerző történetírói felfogásának bemutatására álljon itt e rövid szemelvény.

— Áll az, hogy Genf 1541-től 1564-ig nem más, mint Kálvin s így bizonyos tekintetben minden Genfben történt esemény dicsőségét vagy szégyenét neki kell hordania. (6. l.) Véralkata lehetetlenné tette, hogy a magáén kívül más vélemény iránt türelemmel viseltessék s talán ép ez volt oka az általános botránkozás kövének, a Servet szomorú esetének is. (58 l.) Kálvin valóban a legfelső fokig türelmetlen is volt

az eretnekek iránt s a polgári hatóságot is folyton azoknak kimélet nélküli üldözésére sarkalta, úgy, hogy nem esodálkozhatunk, ha ezek láttára Gibbon így ír: „Én inkább megbotránkozom az egyetlen (?) Servet kivégeztetésén, mint Spanyolország és Portugál valamennyi auto-daféinek hekatombáin.“ (74. l.) — Eddig tart a Szász K. álláspontja; de azért nem kevésbé igaz szerzőnk előtt a Révészé is: Nagy logikátlanságot és történelmi tudatlanságot árúl el azon állítás, mely szerint a Servet halálát a Kálvin zsarnokoskodó természete idézte volna elő. (46. l.)

E kemény ítéletnek ide vonható részét igazolni akarja szerző az ilyenekkel is:

— A tanács nagy többsége (!) kimondta rá . . . az eleveven való megégetést. A nagyobb rész (!) s köztük Kálvin is mindent elkövettek arra nézve, hogy más halálnemmel végeztessék ki. (45. l.) Ezen szomorú esemény hírére fellázadtak a kedélyek s az egész prot. keresztyén világ felzúdult . . . Kálvin ellen. (T. i. a XVI. sz.-ban!) Mindazáltal nem szabad ezen eljárást a XIX-ik század mértékével mérnünk meg. (46. l.)

Hasonló kettős Janusarcz tűnik szemünkbe Jancsó munkája II-ik részénél is. Itt szerzőnk Kálvin egyházszerkezeti működéséhez alul szorgalmatosan idézgeti az Institutiót latin eredetiben; felül pedig a szöveg közt a fulment sujtó kő-nek fordítja (63. l.) s gubernálásról beszél (71. l.), mely szavak a szőrös kezek daczára is, igen jellemzően rávallanak a jámbor Jákóbra s a rég elhunyt Szenczi Molnár Albert Institutio fordítását is a szintén elhallgatott Révész mellé igen hasznosan és kényelmes módon felhasznált forrásműként odaállítják

Kanyaró F.

Élet- és jellemvázlatok Magyarországról.

(*Sketches of Life and Character in Hungary* by Margaret Fletcher. With illustrations by Rose Le Quesne. London és New-York. 1892. VIII. és 248. ll. Kis 8-rét.)

Olvasóink bizonyára emlékezni fognak azon két fiatal angol hölgyre, kik néhány év előtt minden férfi kíséző nélkül érkeztek meg Budapestre és vázlatkönyvvel és plajbássszal kezükben, beúzták széles Magyarországot. Élményeiket azóta egyikük megírta egy könyvben „Élet- és jellemvázlatok Magyarhonban“ és kísézőnője a rajzokat szolgáltatta hozzá. A legnagyobb lelkesedéssel írja le szerzőnk azon vendégszerető fogadtatást, melylyel mindenhol találkoztak s azon előzékenységet, minutiosus figyelmet, melylyel ismerőseik és ismeretlenek mindenhol elhalmozták őket. Leírják élményeiket Budapesten, az Alföldön, továbbá Sátoralja-Ujhelyen, Tátrafüreden s végül Erdélyben Bánffy-Hunyadon, Kolozsvárott, a Székelyföldön és másutt, a hol Szádeczky Gyula (régőbbi ismerősük) vezetésével jártak.

Sok dolog van persze a könyvben, mely már nem új az angol olvasóközönség előtt, mely Miss Pardoe könyvének megjelenése óta a harminczas években hozzászózott bizonyos magyarhoni tősgyökeres alakokhoz és ámbár sok könyv jelent meg azóta a magyar hazáról, kevés van köztük, mely nem említené föl a dunaparti kofát, a sátoros czigányt, a drótos tótot és lengyel zsidót az ethnographiából; a bivalyt, paprikás csirkét és a hosszú-szarvú ökröt az állatvilágból; a paprikát, kukoriczát és tökkáposztát a növényvilágból; a rákosi homokot, az alföldi sziksót és székely kolyhasót az ásványországból. Ezeket a dolgokat illetőleg „ex uno disce omnes“; elegendő elolvasni egy könyvet, a többi mind szakasztott mása az elsőnek.

Jelen munkában azonban van mégis egynehány figyelemre méltó passus. Ilyen pl. az, melyben az író nagy meglepéssel említi, hogy vándorlásaikban az erkölcstelenség nagyon kevés jeleit látták és hogy tehát az ő tapasztalataik teljesen megegyeznek azon francia és olasz írók megfigyeléseivel, kik előttük jártak volt Magyarországon. Erre nézve angol nő nem mondhatja el, hogy „tout comme chez nous“, mert Angliában a rossz erkölcsök nincsenek állami felügyelet alatt s ennek következtében Regent-Street és New-Bond Street, a fényes boltok hazája, még világos nappal is csak úgy hemzsegnek oly hölgyektől, kik az angol törvény szemében ugyan oly ártatlanok, mint Caesar felesége, de kik hát bizony csak azért ártatlanok, mert Justitia aszszony szemei be vannak kötve s maga nem lát s nem akad senki, ki vádlóképen lépne föl a hölgyecskék ellen mindaddig, míg jól viselik magukat. A „State-regulation of vice“, mint az egészségügyi rendőrség illető intézményét nevezik ellenzői, ismeretlen széles Albionban. Nálunk tehát ez intézménynek mégis meg van a jó hatása, mert megőrzi a látszatot, sőt talán még többet is eredményez, mert szerzőnők szerint csak kevés nyomorékkal, kevés emberrel találkoztak, kik saját, vagy szüleik fajtalanóságának nyomait viselték volna magukon. Az egyetlen kivételt az oláhok képezték, de nem kapunk a könyvből fölvilágosítást arra nézve, hogy a magyarhoni vagy erdélyi oláhok közt szerzte-e szerzőnő tapasztalatait, vagy magában Oláhországban, hová Erdélyből rövid kirándulást tettek.

Külsejükre, modorukra, ruházatukra nézve különben a magyar városok lakói fölötte hasonlítanak az angolhoz, a mit persze óriási böknek kell elfogadnunk.

Nem ily hízelgően emlekezik meg szerzőnők az alföldi (bihari) magyar kocskiról és útrakról, mert életükben soha annyi és oly hathatós rázást nem szenvedtek sehol sem, mint éppen a kocsi eredeti hazájában, ha t. i. hitelt adhatunk Herberstein bárónak és a vele egy híron pendülő etymologusainknak, hogy a magyar hazában Kocscon fundálták ki a seismologia e híres remekét.

Egy pontot nem szabad elmulasztanom fölemlíteni, ez t. i. a

fiatal leányok állása Magyarországon. Szerzőnők szerint e tekintetben a magyar szokás középútat követ a két véglet, Franciaország és Anglia között. Ennek megértésére meg kell magyaráznom, hogy Franciaországban a fiatal leányokat folyvást a legnagyobb gonddal őrzik férjhezmenetelük napjáig, míg ellenben Angliában és még inkább az észak-amerikai Egyesült-Államokban a leányok teljes szabadságot élveznek és maguk őrzik pártájukat, úgy, hogy a chaperon kihaló félben levő intézmény. Franciaországban ellenben a leány számára férjet, a fiatal golyhó számára feleséget a szülők választanak és a turbékolás csak a mama jelenlétében van megengedve. Angliában ellenben a fiatal párok maguk egyezkednek a mátkaválasztás dolgában és csakis az egyezés ratificációjával bolygatják szülőiket. A mint a fiatal pár el van jegyezve, de sőt már előbb is, teljesen magukra hagyják őket s e tekintetben éppen maguk a matrónák a nevetségességig figyelmeztettek. A fiatalok folyvást egyedül vannak, hosszú kirándulásokat tesznek, együtt utaznak és ha egy vasúti coupéban két fiataalt lát az ember ülni, nagyon közel egymáshoz és egyedül, abba a coupéba csakis a legnagyobb kényszerűség közepette száll be az ember.

Még sok mindenfélét ír le szerzőnők, a mi szemébe ötlött, de térszűke miatt csak néhány dolgot és azt is csak röviden kell érintenünk. Ilyen pl. azon nálunk még divatos szokás, hogy a babákat mumiák módjára mereven bepólyázzák. Szerzőnők eleinte a magyar babákat viasz-babúknak nézte. Persze nálunk minden ilyen dologban a német divat az irányadó. Angliában ellenben e barbár szokás teljesen ismeretlen és a babák teljes szabadsággal használhatják kis tagjaikat anélkül, hogy egyetlen adatunk volna reá, hogy a bepólyázás elhanyagolása miatt a gyermek nyomoréknak nőtt volna föl. Jól tudom, hogy a rachitisnak magyar neve „angol kór“, de valószínűleg csak azért, mert angol orvosok írtak legelőször 1620 körül e gyermekbetegségről. Némely városban, mint pl. Glasgow szegényebb kerületeiben, föltűnő sok az „angol kóros“ gyermek, de az ottani orvosok ezt az ivóvíz tisztaságának, helyesebben mondva, annak mézszerűségének tulajdonítják és a szülők hanyagságának, kik elhanyagolják gyermekeiknek mésztartalmú vizet orvosság gyanánt beadni.

Kolozsvárt az író saját lakóhelyével, Oxforddal hasonlítja össze, persze az angol egyetemi város előnyére; de mint helyesen megjegyzi, Oxfordban hosszú századokon át állt egyetem és, tegyük hozzá, nem pusztította török-tatár, moldován és oláh s az ezeknél is kegyetlenebb német-vallon zsoldos. Kolozsvár a fiatal, gyöngye csemete, Oxford a terebélyes vén fa.

A számos rajzon kívül két magyar dal, a „Cerebogár“ és „Nézz rózsám a szemembe“ is van közölve a könyvben, hangjegyekben, zongora kísérettel.

Kr. L.

„Vloch“-ok Perzsiában a XVII. század elején.

Egy angol utazó, névszerint Herbert Tamás, 1626-ban hosszú útra indult Afrikába és a Jöremény-foka körülhajózásával elvetődött Ázsiába. Éleményeit azután megírta és Londonban 1634-ben közzétette nyomtatásban. Könyvének 54. lapján írja hogy barangolásai közben útitársaival együtt eljutott Perzsiába is Larr-hoz, mely a perzsa öböl partjához fekszik közel. Innen fölkerekedve, északra való útjában Siráz felé, „Techao“ vagy „Dea-chow“ közelébe érkezve, e helytől körülbelül egy angol mértföldnyire, egy körülbelül 60 fekete sátorból álló tanyára bukkantak. A sátrakban — írja a szerző — „nem láttak mást, mint szépet és mulattatót. E népség kizárólag sátrak alatt tanyáz és a tatárok szokásait követi. Nem telepednek meg sehol állandóan, hanem szeretik a kóborló életet és pereputtyostól, minden vagyonostól egy helyről a másikra vándorolnak, hol legelőt és maguk számára élelmet találnak.“

A perzsáknál, szerinte, nevük „vloch, azaz pásztor nép“ és e nomádokat találóan írja le a költő e szavaiban:

Nulla domus, plaustis habitant migrare per Arva,
Mos, atque Errantes circumvectare Penates.

„Techoa“ szerinte a larr-i pusztaságon fekszik. Larr-tól négy „farszang“-nyira (19 kilométernyire.)

A legnagyobb készséggel ajánlom föl ez adatot Xénopol úrnak és oláh történetíró-társainak, oly figyelmeztetéssel azonban, hogy mielőtt Perzsiára, mint az „Irredemptia Romania“ egy részére jogigényt formálnának, jó volna meggyőződést szerezniök maguknak arról, hogy vajjon a „ch“-át a „vloch“ névben „h“-nak, vagy „cs“-nek szánta-e Herbert? mert csak ritka kivételképen, mint pl. a skót „loch“ szóban ejti ki Albion népe torokhangú „h“-nak a „ch“-át. De talán a név kiejtése közömbös is lehet, mert „vloch“ épp úgy, mint „wlach“, „wallach“, „oláh“ stb. mind az ó-szláv „vlasz“ szóra, mely pásztor-t jelent, vezethető vissza.

Herbert közlése mindenestre érdekes pótlást képez ahhoz, a mit dr. Réthy László írt „Az oláh nyelv és nemzet megalakulása“ című munkája V. fejezetének végén és újabb figyelmzetetésül szolgál arra nézve, hogy milyen veszedelmes dolog a hirtelenkedés a történetírás terén.

Kr. L.

Olaszország tanügye.

»Codice Scolastico del Regno d' Italia.« Szerkesztették: *Cogliolo P.* genuai és *Majorana A.* cataniai egyetemi jogtanárok. Firenze. Barbèra, 1895.

Olaszország tanügyéről nagyon bajosan lehetett eddig teljes áttekintésre szert tenni. A Casati-féle, 1859. évi alaptörvényt számtalan,

egymásnak homlokegyenest ellentmondó törvény, szabályrendelet, meg ministeri ad hoc döntvények addig-addig értelmezték, bővítették, a míg szinte a fölismerhetlenségig kiforgatták a maga valóságából. Ézért aztán a tanügyi emberek régen bele is törődtek abba a gondolatba, hogy az ország pénzügyeit hamarabb talpra lehet állítani, mint ebből a tömkelegből kibalyodui.

Végre a minap két vasfejű prókátor összevetette a hátát és beállott az olasz iskolajog kodifikátorának.

Elkezdve az egyetemről, le, valamennyi iskola-kategoriának a szervezetét összeszedgették, fejlődésük tarka képét megrajzolták, s törekvéseik irányát megjelölték a maga nevével. Ilyenformán egy 980 oldalas codexre nőtte ki magát a vállalat.

Az alapvető törvény ismertetése után a központi és helyi kormányzatot mutatja be. Majd a felsőbb oktatást tárgyalja, azután a középfokú iskolázás keretébe tartozó tudnivalókat foglalja össze; a következő rész a népoktatási intézetek útvesztőjéből vezeti ki az olvasót, az utolsó fejezet pedig a tanterveket hozza.

Az adminisztrációt illető általános intézkedéseket a Casati-féle törvény I. szakasza foglalja magában. Legtöbbet talán épp ezen a részen változtattak. A 2. cikk rendelkezése szerint a miniszter, a közoktatási tanács, három főfelügyelő áll a főiskolák, gymnasiumok, reáliskolák, képezdek és elemi iskolák élén. Ezenkívül még egy jogtanácsosi és három felügyelői állás van szervezve. A közoktatásügyi minisztérium egész beosztása hasonló a többiéhez; a felügyelők és a jogtanácsos tényleg nem léteznek, csak a puszta nevük van meg; a minisztérium belső hivatalnokai az európaszerre jól ismert „hierarchikus” ranglétrán ülnek.

A Baccelli-féle törvény gyökeresen átalakította az ország közoktatási tanácsot. 32 tagja van, a minister elnöklete alatt Ezeknek felét a minister választja s a király nevezi ki; a többi 16 tagot az alább megnevezett tudományos testületek tanári kara jelöli ki titkos szavazás útján, mégpedig ily arányban: négyet a természettudományi fakultás, a milanoi polytechnikum, s a firenzei fels. term.-tudományi intézet; négy tagot a bölcsészeti kar, a milanoi és firenzei főiskolák tanárai közül; négyet a jogi karok; négyet az orvosi karok ajánlanak saját keblükből. A közoktatási tanácsosok tiszte négy évig tart, de megbízatásuk lejártá után egy évre újból megválaszthatók. Évenként kétszer ül össze a tanács, de rendkívüli ülésekre is összehívható. A folyó ügyeket egy 15 tagból álló választmány intézi rendes havi ülésein, három ügyosztályban. A tanács ügyköre: előkészíti és megvizsgálja a törvényjavaslatokat; a tanulmányi rendre, a tanítói kar nyilvántartására s az állások betöltésére vonatkozó szabályokat; véleményt nyilvánít az egyetemi tanszékekre folyamodók jözejime fölött, valamint a tanári fizetések emelésének kérdésében és nyugdíjazási ügyekben. A

tankönyv-engedélyezés jogát a legújabb törvény sem veszi el a tanács-tól. Bíraskodási jogot gyakorol oly esetekben midőn a különböző iskolai hatóságok között surlódások támadnak Itél a középiskolai tanárok fegyelmi ügyeiben, stb.

Kivált a felsőbb oktatás terén nem tudott még az olasz törvényhozás oly mérvű haladást felmutatni, a mely megfelelne az újabbskori kívánalmaknak.

Az olasz egyetemek történetének annyi bizarr jelensége elvéve még ma is fel-felújúl. Az ország ifjúságának egyetemet látogatási kényszere; a „*quamplures famosissimi doctores*“ összefogdosása; a tanárok nomád élete; az egyes karok professzorainak fizetése között fennállott képtelen nagy különbségek apránként tárgytalanokká váltak ugyan: de az egységes tervet, melytől a tudományok kizárólagos letéteményese a középkorban úgy irtózott, mint valami kényszer-zubbonytól, megvalósítani annyi száz esztendő óta csak ügygyel-bajjal s hatalmas ellenáramlatok feltűnézése után lehet, csak a mostani ideiglenes alakjában is. Megszűntek végre a magán-egyetemek. Az urbinói, camerinói, ferrarai és perugiai „szabad“-egyetemek régi szervezetét két királyi rendelet respektálja. E szerint jelenleg 17 „királyi“ egyetem van Olaszországnak, mégpedig a következők: Bologna, Cagliari, Cataniae Genova, Macerata, Messina, Modena, Napoli, Parma, Palermo, Padova, Pavia, Pisa, Róma, Sassari, Siena, Torino városokban. Lyceumokhoz, csatolt egyetemi tanfolyamok Aquilaban, Bariban, Catanzaróban vannak; ezeken kívül tíz „felsőbb intézet“, mint a milyen a milanoi „tudomány- és irodalmi akadémia“, vagy Firenzében a „felső gyakorlati tudományok kir. iskolája“. Azt a tanügy-politikai irányzatot nem lehet fel nem ismerni a most folyó mozgalmakban, hogy számukat minél előbb alighanem túlságosan is megapasztyják.

Különös, hogy a kormány közvetlen fenhatósága alatti egyetemek tanárainak a fizetése 1863 óta nem változott. Hat egyetemen tíz, vagy több évi szolgálat után 6000 lira az évi fizetésük, a többieké csak 500) lira. Hét egyetemen 3600—3000 lira a rendes fizetés, mely öt évenként emelkedik 10—10 százalékkal. Ki van azonban mondva, hogy a fizetés 8000 liranál magasabb nem lehet. Valóban feltűnő ez a visszaesés ahhoz képest, a hogy a humanismus világhírű professzorainak: egy Vittore dai Rambaldoninak, vagy a veronai Guaroninak¹ fizettek.

Érdekes mozgalom indult meg 1881-ben arra nézve, hogy az egyetemek belkormányzata, administratiója decentralizáltassék, s a rector és a többi akadémiai hatóság rendelkezési köre szélesbítettessék.

¹ C. Rosmini: *Idea dell' ottimo precettore*; Bassano, 1801. — Allegretto. *Diari sanesi*, Murat. XXIII. — *Giuliani*: *Della letteratura Veronese al cadere del Secolo XV*. Bologna, 1876.

És csakugyan egynémelyik kir. decretum a minister hatáskörébe eső több lényeges ügy felj hatalmú elintézését a rectorra ruházta át; de az 1890 évi október 26-án kiadott új szabályzat¹ — az egyetemek szabad fejlődését valló nézet híveinek sajnálatára — a történeti szükségességnek ezt a követelményét, a központosító rendszer előnyére, megsemmisítette.

A mit Olaszország közoktatásügyi állapotáról általában, a felsőbb oktatásról pedig különösen elmondtak a szerkesztők, ugyanazt kellett mondaniok a középfokú iskolák viszonyairól is. Ezekben is meglátszik a törvényes intézkedések határozatlanságának s a szabályzatok féktelen szaporaságának a nyoma. Itt még a primitív alapfogalmak sem tisztázvák; nem csoda aztán, ha nyaktörő kötéltánczot járatnak velök. Dante classicus földje, a legősibb egyetemek „napsugaras“ hazája e problema megoldása körül egy esőppet sem látszik szerencsésebb kezűnek, mint akár a „ködös“ Britannia,² nem is szólva e két szélsőség „szerencsés közepé“³-ről, az átalakulás izgatott perceit élő magyar középiskolák kétes sorsáról, hányt-vetett közelmúltjáról.

A középiskolák mai ábrázatát a „Codice Scolastico“ öt külön fejezetben tárgyalja, a 425—651 lapon, ilyen címek alatt: a) Gynnasiumok és lyceumok; b) Reáliskolák; c) Tengerészeti iskolák (nautica); d) Nemzeti convictusok; e) Tanárok képesítése.

Ötödik szakasza a népoktatásra vonatkozó legújabb szervezetet, a tanítók kinevezését, szabadságolását, fizetését, nyugdíjviszonyait, a gyermekkerteket, árvaházakat, leány-internatusokat, a tornatanítást, az iskolai építkezéseket, a tanítóképző intézetek szervezését foglalja össze.

Nálunk is régóta érzik az iskolák emberei annak a szükséges-ségét, mikor egyik-másik s-ért Tolnát-Baranyát be kell barangolniok, míg valahol ráakadnak véletlenül, hogy legyen ily gyűjteménytáruk, a hol egy helyen megtalálhatnák valamennyi iskola-fajtának a szervezetét, fontosabb ministeri intézkedéseit; mégpedig ily könnyen áttekinthető, részrehajlatlan bírálattal kísért, compact s aránylag kis terjedelmű gyűjteménytárt értünk, mint a milyen ez a 4 lírás „Codice Scolastico“.

Régidők óta húzadó szolgálati pragmatikánk összeállítási munkálatai körül is nagy hasznát vehetnénk egy ilyen kipróbált s a mi fő: épenséggel nem német mintának A rostálgatás, kiselejtezés különben is a mi dolgunk. Képnél nem nézzük, hogy hová való a ráma.

P—p.

¹ L. „Codice“ 203—414 l.

² Felméri Lajos: Az iskolázás jelene Angolországban. II. 109—215 l. — Report of a conference on Secondary Education in England, 1893. Oxford. (Meaning: 18, 78, 132 l.) — Acland: Studies in Secondary Education, 1892. London. (Meaning: 15, 145, 222 l.)

Kézdi-Vásárhely és a Jancsó családok.

Kézdi-Vásárhely s az ottani Jancsó családok története, írta Szentkatolnai *Bakk Endre* vízaknai plebános. Kézdi-Vásárhely, 1896. 8-adr. 430 l.

Kézdi-Vásárhely legkiterjedtebb régi családjai a Jancsó nevű családok. Nemcsak most, de kimutathatólag régebben is mindig tekintélyes részét tették a város lakosságának, úgy, hogy csak az 1848/49-ki szabadságharcban a Jancsó családoknak mintegy száz tagja vett részt, főhadnagytól — közlegényig, hadbírótól — az ágyúöntő legényig.

Ez a körülmény indította az érdekes írókat arra a szerencsés gondolatra, hogy a kiterjedt család történetét, megelőzőleg Kézdi-Vásárhely város általános történetét is megírja dióhéjban és befejezésül az 1848—49-iki szabadságharc történetének kézdívásárhelyi és háromszéki főbb mozzanatait.

Ez biztosít a munkának általánosabb érdeket és köztörténeti becsét.

A munka K.-Vásárhely (régebben Torja-Vásárhely) leírásával, eredetének, fejlődésének vázolásával kezdődik. A székelyek eredetét és intézményeit a hagyományos módon s a csiki krónika szerint tárgyalja; de aztán felhasználja az oklevéltárakat és a hiteles történeti adatokat is.

„A kézdi-vásárhelyi róm. kath. parochia a reformatio előtt“ tárgyalásában nem kerüli ki a milkói püspökség régisége felől régebben vallott, immár megdőntött tévtanokat. A kézdi-vásárhelyi ev. ref. egyház keletkezését (1556 körül) és fejlődését is tárgyalja.

Kantával (a városnak 1849 óta kiegészítő részével) külön fejezetben foglalkozik, főképp a kath. parochiájával.

A városban született nevezetesebb emberek rövid (2 $\frac{1}{2}$ oldalnyi) és — mint az író is vallja — hiányos elősorolása után tér aztán át a Jancsók történetére.

Három csoportra osztja őket: k.-vásárhelyi őstelepés, nyujtódi és orozsfalui eredetű családokra.

A kézdi-vásárhelyi ős Jancsókat 1596-tól ismeri. 1613-ban kapott címeres nemes levelet Báthory Gábortól Jancsó János lófő székely, testvéreivel együtt, a kiknek nagypjától, Simontól (1541-80.) a le származást a jelenkorig táblázatban is adja.

A Nyujtódáról Kézdi-Vásárhelyre átszármazott Jancsók az 1625-ben nemességet kapó Jancsó Istvántól származnak, kinek fiai Kézdi-Vásárhelyre származtak át. Ezek maradékai más címerrel élnek. Nemzeti táblájokat 1625-től összeállította.

Az Oroszfaluból Kézdi-Vásárhelyre átszármazott Jancsók története 1631-en kezdődik, családfájok 1594-től volt töredékesen összeállítható. Végül a másfelé elszármazott Jancsókról ír.

Legmaradandóbb becsű része a munkának az, amely az 1848—49-iki szabadságharcról szól, amely több, mint 100 oldalnyi terjedelmével egymagában is egy kis kötetet tenne.

Ebből a rövid ismertetésből is látható, hogy Bak Endre, a ki nagy buzgalommal gyűjtötte az adatokat és meleg szeretettel írta munkáját, elismerésre méltó hasznos dolgot végzett, mikor egy polgári sorsú nemes székely család egyszerű történetét városa története keretében a millenniumra megírta, s id. Jancsó Mózes kereskedő, a kié a kezdeményezés és kinyomatás érdeme.

— ys.

Különfélék.

Don Quijote de la Munk(ács).

— Válasz az Ethnographia szélmalomharczára. —

Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus.

A dolog megértésére az előzmények elmondása szükséges.

Az „Ethnographia“ 1895. 3. számában egy gunyoros „próza i hősköltemény“ jelent meg „Vámbériász“ cz. a., esetlen élezeteket szórva és durva hangon beszélve Vámbéryről, és hasonlót ígérve a Zichy-expedicióról.

Az „Erdélyi Múzeum“ recensense (nem én!) a folyóirat m. é. VII. fűzetében megróvta az illetlen hangot, melyen az álnév alá rejtőző Hunföldi Lehel Vámbéryről szólt.

Erre M(unkácsi) B(ernát), a ki az álarcz alatt lappangott, dühösen neki rontott az „Erdélyi Múzeum“-nak s egy csapással az erdélyi írónak in genere, „K o l o z s v á r i g o m b á k“ cz. a.

Válaszunkban „Brassai bácsi“ egy latin distichonnal kijelentette, hogy ő sárral (cum stercore) vissza vem dobálózik, mert bepizskolná magát.

A gombák, úgy látszik, erősen megártottak hunföldi Munk(ácsi) úrnak, mert az ellenméreg nem hogy használt volna, hanem még mérgebben felemelte öklelő dárdáját az „Erdélyi Múzeum“ papirszárnyai és szerkesztője ellen.

Az „Ethnographia“ f. é. 2—3. ikrek fűzetében ugyanis „A fekete kun sivatag“ cz. a. egy a „Vámbériász“ finom tollú írójára valló „megrovási kaland“ jelent meg, Hunföldi Lehel úrtól, a mely belekötölözködik az Erdélyi Múzeum apr. fűzetében megjelent „Középázsiai élmények“ egy szavába, illetőleg nevébe, hogy miért nevezem én a „K a r a - k u m“ homok sivatagot magyarul „fekete-kun“-nak, mikor a k u m szó törökül homokot jelent.

Valóban — parturiunt montes, nascitur ridiculus mus. Époszt hirdetett egy évvel ez előtt a modern Zrinyi a Zichy-expedicióról s lett a hőskölteményből egy üres szószátyárkodás

Mert hát a nyelvész H. L. úrnak tudnia kellene, hogy a homok jelentő k u m törökszó mellett, a török eredetű kun népnévnek

régi formája szintén kum, mint az a Cumanus, Cumania nevekben is fenmaradt. A Kaspi-tenger melletti kum-ik nép és az ottani Kum a folyó neve is minden valószínűség mellett összefüggésben áll a kun, kum névvel és néppel.

Nekem a nyelvészet nem mesterségem, de azt vélem, hogy a kun-t jelentő kum szó etymologiai összefüggésben áll a homokot jelentő kum szóval; mert több rokon nyelvben a kun- és kum-nak értelmi jelentése is az, mint sok más népé, t. i. földi, ember; kombinálva a homokot jelentő kum szóval: valószínűleg homokos pusztai ember. (Hunfalvi Pál a magyar nép nevet maga is földön lakó, ember jelentésűnek magyarázza.)

Az ember és föld neve rokon eredetű szó több más nyelvben is, pl. a héberben adam = ember, adama = föld; a latinban homo = ember és humus = föld, talaj.

Miért ne lehetne hát a kun, kum = ember rokon származású a kum = homok, föld szóval?!

Ez a joggal feltételezett etymologiai rokonság lebegett előttem, midőn mintegy összevetésül azt írtam, hogy „fekete-kún (kara-kum) vagy teke-turkomán sivatag.“ Ez egészen más, mint a mit H. L. úr roszakaratú, nyakatekert elesavarással kimagyarázni szeretne belőle, hogy „megkerültek a fekete-kúnok“.

Én cikkemben kunokról egy szót sem szólok (a kara-kum után is ott áll cikkemben a teke-turkomán, a kikről beszélek); még azt sem említtem, hogy a Kara-Kum mellett ott van az A k-Kum sivatag, mint a hogy a fekete-kúnok mellett ott voltak a fehér-kúnok; a fekete-kazarok mellett a fehérkazarok, fehér- és fekete-magyarok.

Mindez elég alapot nyújthatna H. L. úrnak is a gondolkodásra, sőt arra a combinatióra is méltán vezethetne, hogy e homok (kum) puszták és a Közép-Ázsiából származó hasonló nevű kunok között összefüggés kereshető. De cikkemben ennyi következtetésre sem ragadtattam magamat, csupán párhuzamba állítottam a kara-kum mellé a fekete-kun-t, mintegy figyelemkeltésül.

H. L. úr tehát ismét szélmalom ellen harcol. És még milyen mívelt irodalmi hangon: „smafú“ (ez bizonyára az ő őshazai szava!), „tyűh a német áldóját!“ „svindli“, „hazug a veséjük is!“ stb.

Ezzel a hanggal versenyezni már csakugyan nem kívánunk, mert az irodalmi tisztesség egyik főkövetelményének tartjuk a vitatkozásnál is a tisztességes modort és a mívelt emberhez illő hangot. Mert lehet vajaki még oly „nagynevű“ (akár három nevű) és „még nagyobb hangú tudós“ is; de azért még sem mívelt ember.

C'est le ton, qui fait la musique!
Le style c'est l'homme!

Sz. L.

Magyarázó jegyzetek C. Sallustius Crispus Catilina és Jugurtha című művéhez. Szerkesztette Zsoldos Benő. E cím alatt jelent meg a „Sárospataki Irodalmi Kör“ kiadásában, a főiskola költségén, a gymnasiumi könyvtár XXI. és XXII. köteteül két gyakorlati segédkönyv az ifjúság számára. A szerző az első füzet előszavában fejtegeti az okokat, a melyek műve szerkesztésére bírták és az elveket, melyeket követett. Egy részt a szerző jó híre, másrészt a Sárospataki Irodalmi Kör s a főiskola elegendő biztosítékot nyújtanak a mű czél-szerűségére nézve. Mindazonáltal nem hallgathatjuk el abbéli szerény nézetünket, hogy a szerző talán kelleténél kevesebbre becsülte a Sallustius olvasó ifjúság okvetlenül megkövetelendő előismereteit és túlságosan megkönnyítvén nekik a készülést, könnyen a szellemi lomhaság előmozdítójává válhatik akarata ellenére.

Sz. J.

C. Velleius Paterculus Róma történetéről írt könyve, (latinul és magyarul) fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Szőllgyény Ferencz, Budapest, Franklin-társulat 1896. a m. tud. akadémia classica-philologiai bizottságától kiadott „Görög és latin remekírók“ gyűjteményének legújabb kötete. A fordítás külön is kapható. Most csak jelezzük megjelenését, ismertetésére még visszatérünk.

Nők az egyetemen. Köztudomású dolog, hogy Ő Felsőge m. évi nov. hó 18-án kelt legfelsőbb alhatározásával a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter előterjesztésére megengedte, hogy a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályákra való léphetés czéljából, a felsőbb tanintézetekre leendő felvételre — a mennyiben a szabályszerű feltételeknek megfelelnek — az illetékes felsőbb tanintézet meghallgatása alapján, esetrőlehetre engedély adassék és részükre, miután tanulmányaikat a fennálló szabályok értelmében sikerrel befejezték, a képesítő oklevél kiadassék. Ennek az engedélynek alapján a folyó iskolai év végén több nő tett immár rendkívüli érettségi vizsgálatot, a kik jövőre az egyetemen fogják választandó felsőbb tanulmányaikat, mint ny. rendes hallgatók folytatni. Erdélyben az első ilyen érettségi vizsgálatot a szászvárosi jeles főgymnasiumban e napokban tette le Königsberger Lea k. a. Déváról, igen szép eredménnyel, a ki a tanárnői pályára készül s jövőre valószínűleg a kolozsvári egyetem hallgatója lesz. A Királyhágón túli részekről eddigelé három női érettségi vizsgálatról hallottunk.

— **A nagy-enyedi Bethlen-kollegium legújabb története** jelent meg e napokban, Magyarország ezeréves fennállásának ünneplése alkalmából kiadta a főiskola előljárósága. (Nagy Enyed nagy 8. adr. 266 l.) A bevezető részben elvannak mondva röviden a történeti előzmények; aztán ismertetve van a régi kormányzat 1872-ig, majd a tanárok, a kollegium-épületek, gyűjtemények, az internatus, a tanulók segélyezése, az egészségügy, az ifjúsági egyesületek. A második rész

egyenként tárgyalja a főiskola alkotó részeit, I. a jogi tanfolyamot, II. a theologia akadémiát (ez a legbehatóbb, actualis rész), III. a főgymnasiumot és annak tanárait, tanulóit az utolsó 30 év alatt, végül IV. a tanítóképző-intézetet, gyakorló és elemi iskolát. A zárzó után névmutató könnyíti meg a munka használatát, mely e régi jeles collegium legújabb történetét, mintegy az utolsó 30 év alatt, minden oldalról behatóan ismerteti.

— **Dr. Gergely Sámuel**t. egyetemünkön az egyetemes történelem eddig magántanárát, Ó Felsége a böles.- nyelv- és tört.-tud. kar felterjesztésére nyilvános rendkívüli tanári czímmel és jelleggel tüntette ki az egyetemi oktatás és történeti irodalmi működés terén kifejtett buzgólkodása jutalmául.

»Ezer év« történeti drámai költemény három felvonásban, előjátékkal és utóhanggal jelent meg Szász Károly és ifj. Szász Béla tollából a Franklin-társulat kiadásában. E történeti drámai költemény első sorban nem a színpad számára készült, ámbár nagyobb s dúsan felszerelt színpadon, megfelelő kiállítással s a szükséges rövidítésekkel s egyes képek kihagyásával sikerrel és hatással volna előadható. Mint könyvdráma költői olvasmányul jelenik meg, s mint ilyen szól a nemzet mívelt olvasó közönségéhez. Egyes képek láncolata vonul el az olvasó szemei előtt, a magyar nemzet ezeréves történetének kimagasló és forduló pontjain, a mint egyes jeleneteinek czímsorozata mutatja. Előjátéka, egy képpen, Árpád a honalapító, a pusztaszeri szerződést s a magyar alkotmány alapjainak letételét tünteti fel. Az első felvonás két képből áll: az első Szent Istvánt, az első magyar királyt, élete végén mutatja, a mint a kereszténység behozatalára s az ország szervezésére visszatekint; a második Negyedik Bélát két színben hozza elénk: a tatárjárásban, a csatavesztésben és az ország pusztulásában, aztán annak helyreállításában, az új honalapításban. A második felvonás négy képpen Mátyást, az igazságost, a mohácsi gyászt s az ország ketté szakadását, Rákóczit a szabadsághóst s fölkelését és bukását és egy néma képpen Mária Teréziát, a pozsonyi országgyűlésen. A harmadik felvonás a nemzet újjá születését, ismét négy képpen: a nyelv és irodalom megújulását Bessenyei, az úttörő, Széchenyi, a reformátor, Kossuth, az agitátor (az 1848/9-ki szabadságharc három szakaszban), s végre Deák, a koronázó cím alatt a kibékülést hozza színre. A különállóknak látszó képek sorozatát, két allegorikai alak, a Nemtő és a Viszály fentartó és romboló szellemei kötik össze s képezik a költői mű benső egységét az egymás után sorozott képekben. Az olvasó hazánk ezeréves történetét szemei előtt látja elvonulni főmozzanataiban, felemelő és gyászos tanúságaival, melyek a végeredményben lelkesítőleg s biztatólag oldódnak meg. Az egésznek magasabb s komoly és hű történeti felfogása mindenütt költői lendülete, az egyes képeknek drámai szerkezete

s a mindenütt nyilatkozó nemzeti szellem és hazafias érzés hathatósan szól az olvasóhoz s biztosítja a költői mű irodalmi becsét.

A „**Csikmegyei Füzetek**“ből megjelent eddig 10 füzet. A megjelent füzetek tartalmának főbb pontjai ezek: I. Csikmegye leírása. A honfoglalás. Csikmegye látképe, megnevezése. A »Csik«, «Gyergyó» és »Kászon« elnevezések eredete. Csikm. határai. II. Csikm. területe és a területhez való népességi viszonya, erdősége és lakossága. III. Csikm. szorosai és vármíhatalai. 1. gyimesi, 2. tölgyesi, 3. békási és 4. kisvölgyesi szoros. Csikm. hegyei. IV. A hegyek kultusza a székelyeknél. V. A hegyek kultusza a cigányoknál. A csiksomlyai, gyilkostói, kerékszéki és szentannatói visszhangok. Csikm. barlangjai. VI. Csikm. barlangjai (vége). Csikm. ősi várai és erődítményei. VII. Csikm. síkságai. Az Olt folyó és mellékvei. — A Maros folyó és mellékvei. — A Nagy- és Kisküküllő. A Kis-Besztercze. VIII. A Tatros folyó. Csikm. tavai. IX. Halastavak. Ivóvizek. Az angolok rólunk. Csikm. égalja és éghajlati viszonyai. Csikm. geológiai múltja és jelene. X. Csikm. földtani jellemzése a képződések korai szerint. Csikm. ásványai az ásványok négy főosztálya szerint. Csikm. bányái a múltban és jelenben. A megjelent füzetekből látszik e vállalat korszerűsége és életrevalósága. Kár, hogy méltóbb pártolásban nem részesülvén, nem prosperálhat. Ajánljuk olvasóink s főleg a csikmegyeiek kiválóbb figyelmébe és pártfogásába. 12 füzet ára 2 frt 40 kr. 1 füzet ára 20 kr. Megrendelhető Györgyjakab Márton kiadónál Csíkszeredában és Vitos Mózes ny. lelkész szerkesztőnél Csík-Szt.-Királyon (posta helyben).

— **Verne Gyula összes munkái** új, olcsóbb képes díszkiadásából a Franklin-Társulatnál legújabbban az »Az öt hét léghajón« (Utazás Afrikában) hagyta el a sajtót, melyben a leleményes szerző léghajóval juttatja el útasait Afrika belsejének oly helyeire, hol előttük európaiak még nem fordultak meg. Az érdekesítő viszontagságokon, tapasztalatokon kívül az olvasó sok ismeretet szerez a könyvből. Az »Öt hét léghajón« a vállalat 31—38-ik füzeteit tölti be. Ezekből a 31—33 már előbb megjelent, s most veszi a közönség egyszerre a 34—38 füzeteiket az eredeti francia kiadás gazdag képsorozatával. Egy-egy füzet ára 20 kr. s minden könyvkereskedésben kapható, úgyszintén a már előbb megjelent művek is. (A rejtelmes sziget. Utazás a Holdba. Utazás a Hold körül. A Jangada.)

Folyóiratok.

Akadémiai Értesítő májusi füzetét az akadémia múlt évi munkásságáról való jelentés és a májusi nagygyűlés jegyzőkönyvei töltik meg.

Magyar Nyelvőr májusi füzetében *Simonyi* Zsigmond a jogász-nyelvről értekezik; *Kicska* Emil folytatja az alany és állítmány meghatározását; *Pápay* József egy dunántúli nyelvjárás sziget ez. alatt a Komárom megyei

Kocs falú nyelvjárájáról értekeznek; *Király* Károly nyelvújítási adatokat közöl; *Tóth* Béla az atilla és sujtás szavak eredetét vizsgálja. Irodalom, helyreigazítások, népnyelv-hagyományok stb. töltik be a füzetet.

Hadtörténelmi Közlemények 2. füzetében *Thaly Kálmán* Berthóti Ferencz kurucz tábornok hagyatékáról értekeznek; *Kropf* Lajos folytatja: Castaldót Erdélyben; dr. *Komáromy* András a szécsenyi (1610) árulásnak egy tanú vallatását közli; *Stephanie* Adolf Szigetvárnak 1566. építészetét és ostromát írja le.

Századok májusi füzetében *Kropf* Lajos Malvezzi elfogatásáról értekeznek; *Wertheimer* Ede befejezi az 1807. országgyűlésről szóló tanulmányát; *Békefi* Remig szintén befejezi az Árpád-kori közoktatásügyünk cz. tanulmányát; *Stessel* József a Németújváriak és Héderváriak leszármazásához közöl adatokat; *Lehoczky* Tivadar egy a Rákócziak korabeli Kolonieh-alapítványt ismerteti.

Egyetemes Philologiai Közöny májusi füzetét dr. *Pecz* Vilmos (a magyarok ősi neve Konstantinos Porphyrogenetosnál) nyitja meg; *Nagy* Zsigmond Terentius és a római vígjáték tanulmányát folytatja; *Reményi* Ede a Milton eposzaiban levő hasonlatokat gyűjti össze; *Krausz* Sámuel a Hellespontus-örzökről értekeznek; *Pozder* Károly Nagy Sándor a Sahnamében cz. tanulmányát közli.

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1—2. füzetében *K. Karlovszky* Endre a magyar gyár és kézműiparnak 1771—1774. állásáról értekeznek; *Virágh* Elek utasítást a munkácsi várbíró részére 1570.; *Szél* Farkas a szoboszlói nyilas földek oszlását, dr. *Merényi* Lajos a fertő-szent-miklósi uradalom rendezését 1719. *T. K.* Ungvár városának 1519. szabályzatát és ugyanő az 1828. összeírás végleges eredményei gazdaságtört. adatait közlik.

1848—49. Történelmi Lapok 8—9. számát kegyeletos czikk nyitja meg a kolozsvári honvédelemlekről; *Koós* Ferencz Gyulaféjervár 1849. márcz. 8. veszedelméről értekeznek; *Hegyesi* Márton befejezi az erdélyi hadsereg létszámáról szóló okmánytárt. A 10—11. számban *Koós* Ferencz román jellemrajzokat közöl 1848—49-ből.

Protestáns Szemle májusi füzetében dr. *Szlávik* Mátyás Tolstoiról és a keresztyénségről; *Várnai* Sándor a vallásoktatásról és a felekezetenkívülségről értekeznek; *Paulik* János folytatja a halhatatlansági eszme történetét.

Protestáns Közöny 18. és 19. számában *Kontz* József egyháztörténelmi adalékokat közöl.

Állatok Védelme júniusi számában *Moldován* Gergely szárnyasok a román babonában cz. alatt értekeznek.

S. S.